

TANULMÁNYOK

URBÁN ALADÁR

VASVÁRI ÉS A „FŐVÁROSI CSAPAT” A LAJTÁNÁL

1848 októberében a Lajta menti táborozás fontos állomás volt a magyar forradalom hadseregének történetében. A régi neveltetésű tisztek egy része itt vált meg a szolgálattól, s az új kinevezések jóvoltából itt alakult ki a feldunai sereg tisztikara. A legénység pedig a pákozdi siker után itt találkozott az őszi táborozás és a reguláris ellenséges túlerő okozta nehézségekkel. A fegyvertelen és ruhátlan önkéntesek lassan felszereléshez jutottak, s többségük beállt a honvédek sorába. Egy részük pedig még a schwecháti csata előtt hazatért. A hadsereg így megszabadult a „nyári katonák”-tól, ami a fegyelem megszilárdítása és az eljövendő megpróbáltatások szempontjából egyaránt fontos volt.

A lajtai táborba sodródott október elején a fővárosi felkelők egy csoportja is, akik eredetileg csak a fenyegetett Buda és Pest védelmére és csak néhány napra ragadtak fegyvert, de végül Vasvári Pál vezetésével egészen a Lajtáig jutottak. Mivel történetük, illetve Vasvári szerepe ebben a táborozásban nem különösképpen ismert,¹ az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni a témára vonatkozó adatokat. Ezeket részben a Honvédelmi Bizottmány iratai és más, az Országos Levéltárban őrzött anyagok, részben a főváros levéltára és a korabeli sajtó szolgáltatják. Vasvári Pál szerepe szempontjából különösen hasznos dokumentumok találhatók magának Vasvárinak azon iratgyűjteményében, amelyek az 1848/49. évi minisztérium iratai között őriznek.²

A Jellasics elől visszavonuló magyar sereg már Fehérvárhoz közeledett, amikor szeptember 25-én Pest városának közgyűlése foglalkozott a főváros közvetlen védelmének kérdésével. Már ekkor felmerült az egész lakosság mozgósításának gondolata, s határozatban szögezték le, hogy a város összes nemzetőrségét mozgóvá nyilvánítják, és az szükség esetén a Duna bármely partján táborba fog szállni. A másnapi rendkívüli közgyűlésen azonban a főbíró azt jelentette, hogy Batthyány miniszterelnök csak a fővárosi nemzetőrség egy részének mozgósításához járult hozzá, mert a helybeli „országos fontosságú csend és rend fenntartása”, a naponkénti őrszolgálat és a táborba irányuló katonai szállítások kísérete a városi nemzetőrség tetemes részét veszi igénybe. A közgyűlés ezt tudomásul vette és elsőként a pesti 3. (lipótvárosi) zászlóaljat jelölte ki indulásra, azzal, hogy nyolc nap múltával a 4. zászlóalj fogja felváltani. A

1 Újabb Vasvári tábori szereplésére ld. érintőlegesen *Pándi Pál: Kísérteties Magyarországon*. II., Ép., 1972. 293—294, 436. o.; *Spira György—Vörös Károly: Budapest története*. IV. Ép., 1978. 62—63. o.

2 Vasvári Pálnak az Országos Levéltárban lévő irataira ld. *Fábián Istváné: Az 1848—1849-i minisztériumi levéltár*. Levéltári Leltárak, 45. Bp., 1969. 146. o. (Kézirat; a Magyar Országos Levéltár kiadása.) Az iratok történetére ld. *Thallóczy Lajos: Vasvári Pál s a pesti egyetemi ifjúság 1844—1849*. Ép., 1882. bevezetést. Vasvári egyéb irataira ld. Vasvári Pál válogatott írásai (szerk. és bev. *Fekete Sándor*) Ép., 1956. utószavát *Iászló József* (l a szövegek kiadásával kapcsolatban. Vasvári kézirataira ld. még *Kéziratos források az Országos Széchényi Könyvtárban*. Ép., 1950. 208—209. o.

szeptember 27-i közgyűlés azután Rottenbiller Lipót polgármestert, Kovács György nemzetőrségi ezredest, a fővárosi nemzetőrség parancsnokát, valamint Tóth Gáspár városi képviselőt küldte a miniszterelnökhöz, hogy az a kiinduló zászlóalj számára parancsnokot, indulási időpontot és szolgálati helyet jelöljön. Batthyány a zászlóalj élére Szász (Száz) János Pest városi őrnagyot jelölte, de minden további intézkedést attól tett függővé, mikor jelentik neki azt, hogy a zászlóalj indulásra kész.³

A kiküldött bizottság erről szeptember 28-án délelőtt számolt be a rendkívüli közgyűlésen, amely Kovács ezredes útján utasította is Szász őrnagyot a felkészülésre. A kora délutáni órákban azonban sor került a Lamberg feletti népitételre. Ezt követően a városi előljárásságot és az ekkor már a táborban lévő Batthyány helyett intézkedő Honvédelmi Bizottmányt elsősorban a főváros nyugalmának helyreállítása foglalkoztatta. A Bizottmány az esti órákban falragaszokon intette nyugalomra a lakosságot, kötelességének teljesítésére a nemzetőrséget és hangsúlyozta: a Dunán felülről érkezett üres rakhajókról nem szállott ki ellenséges katonaság a város felett. Pest városa a Honvédelmi Bizottmány tanácsára fegyverbe szólította összes nemzetőrségét és elrendelte az ablakok éjjeli kivilágítását abban a reményben, hogy az esetleges utcai zavargásoknak így könnyebb elejét vehetni. A tanács egyben falragaszok útján rendelte el, hogy „azon fegyverrel ellátott egyének, kik a nemzetőrségnek bármi okból nem tagjai”, haladéktalanul és „súlyos fenyték alatt” soroztassák be magukat a lakóhelyük szerint illetékes nemzetőri századokba.⁴ Az intézkedést az tette szükségessé, hogy Lamberg megérkezését követően, az ellene mozgósított tömegben fegyverhez jutottak — többnyire kaszákhöz — olyanok is, akik nem voltak nemzetőrök.

A szeptember 29-ére virradó éjjel nyugodtan telt el a fővárosban. A figyelem így ismét a szeptember 26-án Fehérvárról Velencére visszavonult magyar tábor felé fordult. A közvélemény már napok óta várta a döntő csatát, mert egyre aggasztóbbá vált a horvát sereg közeledése. A pákozdai fejleményekről azonban szeptember 29-én délelőtt még semmit sem lehetett tudni a fővárosban. A lakosság többsége ekkor ismerkedett meg a Honvédelmi Bizottmány már említett előző napi, késve kiragasztott felhívásával. Csak a délutáni órákban jelent meg az a hivatalos, Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke által kibocsájtott értesítés, amely a táborban tartózkodó képviselők tudósítása alapján jelentette, hogy Jellasics délelőtt tizenegy órakor megtámadta a magyar sereget. Mivel a *Marczius Tizenötödike* aznap délutáni száma nem írt a csatáról, hiteles beszámolót a történekről elsőként a képviselők kaptak a másnap, szeptember 30-án délelőtt tíz órakor megnyílt ülésen. Pázmándy ekkor közölte, hogy a magyar tábor — miután az ellenség támadását is visszaverte — védelmi megfontolásokból Martonvásárra vonult vissza. Egyben bejelentette, hogy a Honvédelmi Bizottmány még az éj folyamán egy sietve összeszedett, 800—900 főnyi zászlóaljat rendelt Szász őrnagy parancsnoksága alatt a táborba, míg a fővárosi lovas nemzetőrséget Bia felé küldték, nehogy Buda alatt váratlanul megjelenhessen az ellenség valamiféle „eltévedt” csapata.⁵ A védelmi intézkedések-

3 Fővárosi levéltár. Pest város levéltára. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1848: 14450, 14454, 14473, 14498. A Buda városát hasonló lépésekre felhívó, szept. 26-án kelt értesítés: Buda város levéltára. Tanácsi levelezések, 1847—50: 1071. L. még: *Spira* i. m. IV. 61. o.

4 A két falragaszt l. OL Újkori gyűjtemény. R 32. 1848—49-es nyomtatványok; az OHB felhívását közli Kossuth Lajos Összes Munkái (KLÖM) XIII. S.a.r. *Birta István*. Bp., 1952. 47—48. o. Pest városának határozata a nemzetőrség fegyverbe hívására, az ablakok kivilágítására: Tanácsülési jvkv 1848: 14470.

5 Pázmándy tudósítását ld. 1848/49-es nyomt.; l. még *Közlöny* 1848. okt. 1. 577. o. A szept. 30-i képviselőházi ülésről — különböző terjedelemben — beszámoltak a lapok. A Szász őrnagy parancsnoksága alatt gőzhajóval Ercsibe küldött zászlóalj összetételére l. Pázmándy levelét Csányi Lászlóhoz; KLÖM XIII. 57. o., továbbá *Pesti Hírlap* (PH) 1848. okt. 1. 923. és *Nemzeti* 1848. okt. 1. 484. o.

ről beszámolva Pázmándy hangsúlyozta, hogy immáron nem annyira több katonára, mind inkább arra van szükség, hogy „a nép felkeljen azzal, amilye van”. A népfelkelés szükségességét így indokolta: „A mi derék seregünk, minden tisztek számítása szerint, vitézül fogja visszaverni mindenkor a megtámadást, de tömegek azért szükségesek, hogy ha Jellachich szétterítené embereit, seregünk ne legyen kénytelen csupán védelmi állásban maradni. A bizottmány véleménye tehát az, hogy Pesten tartassék népgyűlés, s minthogy itt sok ember van, ki mivel mehet, menjen.” A javaslat határozattá vált, s délután kettőkor került sor a Múzeumnál a lelkes népgyűlésre, ahol — a tudósítások szerint — szép számmal jelentkeztek önkéntesek, akik részben még aznap, részben pedig másnap, vagyis október 1-én indultak az ellenség elé. Pontosabban szólva: a főváros védelmére — Budaörsig. Ugyanis itt hoztak létre egy *önkéntesekből* álló tábort, melynek várható létszámát Pázmándy szeptember 30-án este Csányihoz írott levelében 3—4000 főre becsülte. A kis sereg élére Piller János őrnagyot, a budai nemzetőrség egyik zászlóaljparancsnokát állították.⁶

A Buda védelmére szervezett tábort a Honvédelmi Bizottmány Biág kívánta előretolni, de a továbbiakban Csányitól, a tábor kormánybiztosától és Mógától, a sereg főparancsnokától várták az utasítást. A rendelkezést egyébként nem a kapkodó ijedelem szülte, az pontosan alkalmazkodott a kialakult katonai helyzethez. Amikor ugyanis a főtábor Martonvásárra húzódott vissza, a Duna mellett állomásozó és az ellenség folyón való átkelésének megakadályozására vezényelt erőket Dunaföldváról egyidejűleg felrendelték Ercsibe (Ercsénybe). Így a Budára délről vezető, Tétényben található két fontos útvonalat a magyar erők ellenőrzésük alatt tartották. Azt sem lehetett azonban kizárni, hogy Jellasics Móron és Bicskén át megerül a magyar sereg jobb-szárnyát és Buda ellen vonul. Ezt a Bicske — Bia — Budaörs útvonalat zárta le az újonnan létrehozott tábor, amelynek Biáról Bicskére való áthelyezését Csányi már október 2-án kérte a Honvédelmi Bizottmánytól.⁷

Ha ez a védelmi intézkedés nem is volt hevenyészett, valójában nem a szeptember 30-án délelőtt Pázmándy és a Bizottmány által javasolt és a képviselőház által helybenhagyott *népfelkelés* eredményeként jött létre. A délután a Múzeumnál tartott népgyűlés — mint ezt a *Kossuth Hírlapja* másnapi tudósításból megtudjuk — „*önkéntes felkelő sereg*” állításáról határozott,⁸ vagyis elterít az országgyűlés délelőtti döntésétől. A korabeli sajtó erre a módosításra nem ad magyarázatot, de nagyon valószínű, hogy az okot Jellasics fegyverszüneti javaslatában kell keresnünk. A horvátok által elfogott Ivánka Imre őrnagy ugyanis már szeptember 30-án reggel visszaérkezett a magyar táborba Jellasics fegyverszüneti kérelmével. Erről délelőtt Pázmándy még nem tudott, de délután kettőre az már ismertté válhatott. A Honvédelmi Bizottmány tagjai, akik ezek szerint az elfogadással egyet is értettek, természetesen nem tartották

6 A Pázmándy id. PH 1848. okt. 1. 923. o. A népgyűlésről: *Marcius Tizenötödike* (MT) 1848. szept. 30. 685. o.; *Kossuth Hírlapja* (KH) 1848. okt. 1. 363. o. A budaörsi táborra Pázmándy levelét: KLÖM XIII. 58. o. A tudósítások ezekről a napokról nem mindig egybhangzók, s néha hiányosak. Egy levélből pl. arra lehet következtetni, hogy Pest eredetileg kiindulásra jelölt 3. zászlóalj is táborba szállt szept. 30-án; l. *Waldpffel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. Bp., 1952. 134. o. A város okt. 2-i (alább idézendő) felhívása azonban kétségtelenné teszi, hogy akkor mind a magyar pesti nemzetőrzászlóalj otthon tartózkodott.

7 A martonvásári—ercsi összpontosításról, a bial tábor Bicskére rendeléséről: KLÖM XIII. 55., 69. o. Nádosy Sándor alezredes Jellasics esetleges, a Mór—Bicske útvonalon várható előrenyomulására már szept. 30-án figyelmeztette Görgeyt; l. *Görgey István*: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár. Összeáll. *Katona Tamás*. Bp., 1980. 202. o. Móra okt. 2-i rendelkezése Piller táboráról: i. m. 248. o. Az Ercsinél álló tábor parancsnokának okt. 1-én Görgeyt neveztek ki: KLÖM XIII. 63. o. Tudósítás, hogy az ercsi tábor egy része okt. 1-én Martonvásárra készül: *Nemzeti* 1848. okt. 4. 487. o.

8 A délutáni lapként megjelenő *Marcius Tizenötödike* szerkesztősége a déli órákban sietve összeállított szept. 30-i számában még arról írt, hogy „a pesti nép délután öt órakor fog kiindulni a városból”. A cél — írta — számban az ellenségnél kisebb magyar sereget támogatni, s a haza veszedelmét „egy csapásra” szétoszlatni. A szerkesztő be is jelentette az olvasóknak, hogy ha a jövő héten nem a szokott terjedelmében jelenik meg a lap, annak oka az, hogy a szerkesztő, a kiadó, a betűszedők és egyéb személyzet szerencsésüknek tartják, hogy „a nagyszerű drámában legalább mint statiszta” szerepelhetnek. L. MT 1848. szept. 30. 685. o. A lap október 1. és 3-án valóban nem jelent meg.

kívánatosnak, hogy akkor hívják zászlók alá a többnyire csak rövid ideig hatékony népfelkelést, amikor éppen fegyverszünetre készülnek.⁹ Csak ez, vagyis a fegyverszünet híre lehet a magyarázata annak, hogy a program néhány óra alatt megváltozott és nem szeptember 30-a lett a fővárosi népfelkelés napja. Ugyanakkor ez lehet a magyarázata annak is, hogy másnap reggel Nyáry Pál sietve a martonvásári táborba utazott, hogy tárgyaljon Móga tábornokkal „némmely strategicus állásokról, amelyeket itt a centrumban tenni kell”.¹⁰

A Honvédelmi Bizottmány ugyanis változatlanul szükségesnek tartotta a népfelkelést, de azt az új helyzethez kellett alkalmaznia. Ennek szellemében kelt az a valószínűleg október 1-én este, Nyáry visszatérése után Budához és Pesthez intézett levél, amelyben a Bizottmány így írt: „Az ellenség néhány órányira állván a két fővárostól, a hon és a város érdekében felhívom önöket, hogy ... magokat érintkezésbe tevéen, a Martonvásáron álló hadseregnek annyi erőt küldjenek, amennyit csak a két városnak tehetségében álland.”¹¹ A levelet még meg sem fogalmazták, amikor Pest városának előljárói a népfelkelés változatlan szükségének tudatában összehívták október 1-én délelőttre a város közgyűlését. Nem valószínű, hogy ekkor Rottenbiller polgármesternek vagy a tancs más tagjának tudomása lett volna arról, hogy Jellasics elhagyta a fegyverszünetben meghatározott állásait. Valamiféle rémhír azonban terjedhetett a horvát sereg hollétéről, várható mozdulatairól. Az is lehet, hogy csak az egyszer már mellőzött általános népfelkelés újból történő meghirdetésének akartak nyomtatékot adni, de tény, hogy a közgyűlési előterjesztést a jegyzőkönyv így örökítette meg: „Az ellenséges horvát tábor Jellachich vezérlete alatt hadseregünk vitéz ellenállása daczára Martonvásárig haladván, szöbáhozatot valjon nem volna-e szükséges számra az ellenségnél csekélyebb hadainkat e városból kiindítandó általános nép felkeléssel támogatni...” A javaslat egyetértésre talált, s a határozat leszögezte, hogy az *általános népfelkelés* sikere érdekében aznap délután négy óraker népgyűlést kell tartani a Múzeumnál. Egyben kijelentették, hogy a „kereskedés és üzlet a fegyveres nép hazatértéig felfüggesztetik”. A közgyűlés végül — szándéka komolyságának bizonyosságául — meghatározta, hogy kik azok, akik foglalkozásuk következtében a kötelező kiindulástól felmentendők.¹²

Az október 1-én tartott újabb népgyűlésről viszonylag kevés tudósítás számol be, bár arról másnap az országgyűlésen is elismeréssel szóltak. Tudjuk, hogy „roppant számú” volt, s hogy lelkesítő beszédeket tartott a pesti polgármester, a főbíró és a városkapitány, valamint Gyurkovics Máté „iparúzó és miniszteri fogalmazó”. A továbbiak azonban inkább a másnapi plakátokból derülnek ki. Pest előljárói „Polgártársak!” megszólítással kibocsájtott felhívása — mint az az előző napon a közgyűlésen is elhangzott — közli, hogy Jellasics Martonvásárig nyomult előre, így a fővárosnak jutott a dicsőség, hogy „tömeges és rettentő föllépése által” a harcot javunkra döntse el. „Azért a hatóság elhatározta — folytatódik a szöveg —, hogy Pest városának fegyvert fogható minden férfiai, kivétel nélkül honap tömegestől fognak a haza megmentésére

9 Az országgyűlési biztosok jelentéséből tudjuk, hogy Ivánka már szept. 30-án reggel megérkezett Jellasics ajánlatával; KLÖM XIII. 56. o. Móga pedig este fél tízker, amikor megküldte a fegyverszünet szövegét, utalt arra, hogy azt aznap jelentése kapcsán (tehát egy előzetes tudósítást követően) terjeszti fel; I. Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) iratai 1848:800. Egy napló arról ír, hogy szept. 30-án a Vármezén összehívták 2000 (?) fegyverszünet hírére küldték haza, de ez valószínűleg később készült feljegyzés, amely az okt. 3-i események keveri össze a történetet. L. *Jakab István* naplója, Országos Széchényi Könyvtár, Kéziratár. Qtart. Hung. 1316.

10 Nyáry újtjáról Pázmány tájékoztatta okt. 1-én délelött a képviselőket; *Közöny* 1848. okt. 3. 586. o.

11 OHB 1848:809. (KLÖM XIII. nem közli.) A fogalmazvány datálatlan; külszetén olyan további intézkedésekre utaló feljegyzések találhatók, amelyek valószínűsítik, hogy azok Nyárynak a táborból való visszatérése után váltak szükségessé.

12 Pest v. lt. Tanácsülési íjkek 1848:14533. Az OHB népfelkelésre felhívó levélét, mint okt. 2-án érkezettet, okt. 6-án helyezi levéltárba; no. 14604.

táborba szállni...” Az első pillanatra furcsa ez a népgyűlést követő másnapon a következő, immáron a harmadik napra, vagyis október 3-ra mozgósító felhívás. Magyarázata ismét a fegyverszünetben keresendő, amely október 3-án délután hat óraker járt le. Miután a fegyverszüneti vonalak mögötti csapatmozdulatokat a megállapodás nem tiltotta (Jellasics ez idő alatt remélte Roth hadosztlopának megérkezését!), logikus volt, hogy a népfelkelés is ezen a napon kell megindítani, hiszen azt nem a táborba, hanem Buda közvetlen védelmére fogják rendelni. Az idő így alkalmat is adott a gondos szervezésre. Jó példája ennek ez a felhívás, amely közölte, hogy minden ipari és kereskedelmi tevékenységet felfüggesztenek — de legfeljebb nyolc napra; elrendelte, hogy minden családfő házanépe fegyverfogható tagjaival (tehát segédeivel és cselédeivel) köteles a meglévő fegyverekkel és két napi élelemmel a gyülekező helyen jelentkezni, hol a fegyverekről és a továbbiakról a hatóság rendelkezik. A magyar-német nyelvű plakát azt is tudtul adta, hogy aznap (október 2-án) riadót dobolnak, s a városi nemzetőrség négy zászlóaljának és a hozzájuk tartozó városrészek nem nemzetőri férfiainak négy kijelölt téren kell megjelenniük.¹³ A felhívás nem mondja, de nyilvánvaló, hogy ez a gyülekezés egyrészt a próbariadó szerepét töltötte be, másrészt alkalmat adott az önerőből történő felfegyverzettség megállapítására, valamint arra, hogy a másnapi kiindulás időpontját közöljék az ott megjelentekkel.¹⁴

Pest városa tehát öntevékeny volt, míg Buda csak a Honvédelmi Bizottmány felhívására cselekedett. Október 2-án tartott közgyűléséből kelt az az ugyancsak magyar-német nyelvű felhívása, amely mindenkit, „ki fegyvert foghat” felkelésre és táborba szállásra kötelez, különben „úgy tekintetik, mint hazaáruló”. Ez a plakát is előírja az aznapi gyülekezést: délután négykor a Vérmezőn, három napi élelemmel, s ott történik majd a „rendezés”.¹⁵ Így nem csoda, hogy Pest és Buda, már október 2-án katonai táborhoz vált hasonlónvá. Az egyik beszámoló így ír: „A két fővárosnak valódi harcziás ábrázata van. Mindenfelé dobszó, fegyveres emberek, élelemhordó szekerek, jövő menő futárok, zajongó nép. A boltok nagyobb részint zárva, a mesteremberek műhelyei üresek. Most minden ember katona, minden ember fegyvert fogott Jellachich rabló táborra ellen...”¹⁶

A két főváros tehát mozgásba jött. Úgy tűnt, hogy valóban megvalósul a szándék, amit már szeptember 25-én javasolt a pesti tanácsülés, s minden fegyverfogásra alkalmas férfi táborba száll „állapot és valláskülönbség nélkül”. A hatóságok ezt olyan szigorúan vették (láttuk: Buda a távolmaradást hazaárulásnak minősítette!), hogy mind a Hadügyminisztériumnak, mind a Nemzetőrségi Haditanácsnak intézkednie kellett, hogy tisztviselőiket és egyéb alkalmazottaitkat felmentsék a kötelező szolgálat alól. A Haditanács elnöke, Nádosy alezredes és Rottenbiller polgármester jó példával jártak elől és október 3-án reggel nyolc óraker maguk is a táborba indultak a pesti felkelőkkel. Alig érkeztek azonban meg az első alakulatok Budaörsre, amikor a képviselőház délelőtt tíz-

13 Tudósítások az okt. 1-i népgyűlésről: *Nemzeti* 1848. okt. 3. 488. o.; *Budapesti Divatlap* (BpD) 1848. okt. 5. 219. o. Pest város felhívása: 1848/49-es nyomt.; közli: PH 1848. okt. 3. 928. o. A Pest városa felhívásában szereplő valótlaniságot (hogy ti. Jellasics Martonvásárnál van) az okt. 2-i rövid délelőtti képviselőházi ülésen szóváttették, s azt maga az elnök is helytelenítette; *Nemzeti* 1848. okt. 3. 487. o. Hajnik Pálnak, az országos rendőri hivatal vezetőjének Pázmány utastására készült helyreigazító plakátja (hogy ti. Jellasics nincs Martonvásáron, sőt hírek szerint vissza- vagy félrevonulásra készül) rövidesen megjelent az utcán; l. 1848/49-es nyomt.

14 A BpD id. tudósítása írja, hogy okt. 2-án délelben doboltak riadót, s a felkelt nép — a szakadó eső ellenére — nagy számban jelent meg a gyülekezőhelyeken, ahol közölték „kik hova és hány óraker indulandnak másnap a táborba”.

15 Buda város felhívása: 1848/49-es nyomt.; közli: *Közlöny* 1848. okt. 3. 585. o. Érdemes megemlíteni, hogy az OHB 1848:309. fogalmazványa eredetileg csak Buda város közönségének szólt, s arra később idegen kéz vezette rá, hogy Pest városát is együttműködésre szólítsák fel.

16 L. KH 1848. okt. 3. 369. o. Egy levél szerint Pesten okt. 2-án arra számoltak, hogy aznap már több ezer nemzetőr vonul a táborba; *Waldapfel* i. m. II. 153. o.

kor megnyílt ülésén az elnök beszámolt arról, hogy Jellasics a fegyvernagyvárost megszegte és Mórton át Győr felé elvonult. Egyben bejelentette, hogy a Honvédelmi Bizottmány ezzel kapcsolatban még az éj folyamán megtette a szükséges intézkedéseket, melyekről azonban — azok katonai jelentősége miatt — részleteket nem mondott. Az új helyzetben természetes volt, hogy a budai felkelőknek délutánra tervezett kiindítása feleslegessé vált, így azt fél kettőkor kelt rendeletével Nyáry Pál le is állította. Este nyolckor pedig Szemere plakátja nyugtatta meg a fővárost, közölve: Jellasics Győr felé menekül, seregünk nyomom követi.¹⁷

A katonai események tehát másodszor is beleszóltak az ikerfőváros népfelkelési kísérletébe. A pestiek eljutottak a budaörsi táborba, a budaiak már meg sem indultak. Október 3-án a balparti város még kihalt: „Pesten nincs nyitott bolt. A napszámos, a mesterember, a kereskedő, az iparos táborban vannak” — írja a *Pesti Hírlap*. Másnap délelőtt azonban már bejelentik a pesti tanácsülésen, hogy „felsőbb helyről” értesítették őket: a városi felkelők nagyobb része még aznap visszatér. Ez az esti órákban történt meg, amikor a hazatérők előbb a budai várban, a fegyvertárban adták le fegyvereiket (többnyire kaszákat), majd a hajóhídon átjőve tisztelegtek a képviselőház előtt és — mint a beszámoló említik — rendben szétszórtak. A képviselők köszönetet szavaztak nekik — pontosabban: „Budapest nemzetőreinek és lakosainak” — s azt magyar-német falragaszokon adták a város tudtára. Így ért véget ez a néhány mozgalmas nap, amelynek legfontosabb eredményét a *Nemzeti* tudósítója abban látta, hogy bezonyosodott: Budapest egymaga képes húszezer embert fegyverbe állítani...¹⁸

A népfelkelés leállítására és a pestiek visszarendelése azonban nem jelentette azt, hogy minden fővárosi hadrakelt személy visszatért a táborból. Ezek a rendelkezések ugyanis nem vonatkoztak a szeptember 30. — október 1. között jelentkezett önkéntesekre, vagyis Piller őrnagy táborára. Ennek helyét és szerepét Jellasics seregének mozdulatai határozták meg. A horvát seregé, amely már a fegyverszünet másnapján megkezdte elvonulását Pákozdi és Fehérvár térségéből. Október 1-én ugyanis Jellasics a főerőkkel Fehérváron át a győri országúton megindult Mór felé. Ezen a napon megtévesztő mozdulataival még sikerült elérnie, hogy a magyar táborban azt hitték: a horvát sereg az oldalmozdulatok után visszatért Fehérvárra, sőt pákozdi állásait ismét elfoglalta. Jellasics ekkor valójában már feladta Fehérvárt, csak a kórház és az élelmi-szerkeszletek őrizetére hagyott hátra némi erőt. A horvát élcsapat ezen a napon elérte Kisbért, s Jellasics — a hírek szerint — Mórton túl, Sárkányban éjszakázott. Október 2-án a vonuló horvát erők hátvédje Sárkányig zárkózott fel, majd október 3-án délután Jellasics elővédje — a frissen csatlakozott Kress lovasság — bevonult Győrbe, ahová rövidesen követte a sereg zöme is. Másnap, október 4-én délután indult tovább a bécsi országúton Moson felé, s csak ekkor múlt el annak a veszélye, hogy megkísérelje akár a visszafordulást a Du-

17 A Nemzetőrségi Haditanács hivatali személyzetének felmentését kérő beadványa: OHB 1848:2242. Nádossy szabadságolási kérelme: OHB 1848:2247; kiindulásáról szóló nyomtatott értesítés a „régii gyorsvadász had” bizottságától: 1848/49-es nyomt. Rottenbiller kiindulásáról; Pest v. lt. Tanácsülési jkv. 1848:14571. Pázmány beszámolójáról: *Közöny* 1848. okt. 5. 594. o. A pestiek Budaörsre vonulásáról: BpD 1848. okt. 5. 219-220. o. A budaiak kiindulásának felfüggesztéséről: Buda v. lt. Tanács lev. 1847—50:982; továbbá OL R 16. Budai nemzetőrség iratai; KH 1848. okt. 4. 372. o. A budaiak nem hitték, hogy újból elmarad a mozgósítás; *Waldapfel*: i. m. II. 156. o. Szemere hírdetménye Jellasics meneküléséről: 1848/49-es nyomt. Az OHB már okt. 2-án elrendelte a visszavonuló Jellasics (és az esetleg számára érkező bécsi segítség) ellen a népfelkelést, másnap pedig leállította azt a Duna-Tisza között; KLÖM XIII. 67—68., 72—73. o.

18 Pest okt. 3-án: MT 1848. okt. 3. 688. o.; PH 1848. okt. 4. 931. o. A tanácsnak adott tájékoztatásra: Pest v. lt. Tanácsülési jkv. 1848:14610. A felkelők visszatéréséről: BpD 1848. okt. 5. 220. o.; *Nemzeti* 1848. okt. 6. 499. o. „A nemzet képviselői”-nek köszönete (okt. 4.): 1848/49-es nyomt. L. még Kacsovics Lajos nyilatkozatát okt. 5-én az egy-en; PH 1848. okt. 6. 935. o.; *Közöny* 1848. okt. 7. 603. o. Ezeknek a napoknak rövid összefoglalására: *Spira*: i. m. IV. 62. o.

na mentén, akár az átkelést Gönyünél, hogy a Csallóközben Komárom ellen induljon, vagy átkeljen a szlovákok lakta Felvidékre. A horvát sereg ekkor azonban még mindég fenyegette Pozsonyt, s ez a fenyegetés akkor sem múlt el, amikor október 6-án megindult Bruck, az osztrák határ felé, mert a zöm még október 7-én is Moson és Magyaróvár között várakozott. Majd amikor Jellasics a kevésbé használható népfelkelőket Theodorovics tábornok parancsnoksága alatt Sopron megyén keresztül Horvátország irányába indította, csak akkor, október 8-án hagyta el az országot, Parndorfon át Bruckba, Ausztriába vonulva.¹⁹

Csányi kormánybiztos és a magyar sereg vezénylete október 2-án délutánra szerzett kétségtelen bizonyosságot arról, hogy Jellasics — a fegyverszüneti egyezményt megszegve — Mórton át Győr irányába halad. Ebben a helyzetben a magyar tábornak egyszerre kellett megtennie a szükséges lépéseket a távolodó Jellasics és a közeledő Roth ellen. Előbbi esetben pedig nem egyszerűen arról volt szó, hogy a horvát főerőket követni, üldözni kellett, hanem arra is ügyelni, hogy látszólagos elvonulása ellenére Jellasics ne kísérelhesse meg a Buda elleni támadást a már említett Bicske—Budaörsi útvonalon, — vagyis a magyar sereg jobbszárnyát megkerülve. Ennek megfelelően Móga tábornok október 3-án kelt intézkedéseivel a parancsnoksága alá tartozó erőket gyakorlatilag kettéosztotta. Ennek során a Sukorónál álló elővédet megerősítve Székesfehérváron át Mór felé, vagyis Jellasics nyomába rendelte, míg Görgeynek Ercsiben álló és már Roth ellen vezényelt erőit ugyancsak kiegészítette és Perczel Mór parancsnoksága alá helyezve indította meg a horvát jobbszárny elkésztett oszlopa ellen. A sereg másik részét Móga egyidejűleg Bicskére rendelte és hadműveleti vonalául a Budáról Bicskén át Győrbe vezető országutat jelölte ki. Ez a seregcsoport október 3-án délben indult meg Martonvásárról Bicskére. Mivel azonban minden eshetőségre készen a Szőny — Nyergesújfalu — Dorog — Vörösvár útvonalat is biztosítani kellett, a Mészáros útra vezényelt „erőkből Móga Ivánka Imre őrnagy parancsnoksága alatt egy „repülőcsapatot” különített ki, amely magához vonta Piller Biáról aznap Bicskére vonult önkénteseit. Ivánka Tata irányába indult, hogy Szőnynél érje el az itt még a Dunával párhuzamosan futó másik budai országutat. Ivánka már október 3-án megindult, míg a „főszereg” — ahol Csányi és Móga is tartózkodtak — október 4-én vonult Bánhidára. Ez utóbbi seregcsoport másnap Kocs helységben és környékén, október 6-án Bábólnán és 7-én Győrben állomásozott. Ivánka kocsikon szállított különítménye valamivel gyorsabb volt, mert 3-án Németegyházáig, 4-én Tatán át a komáromi erőd védelmére épített szőnyi sáncokig nyomult, s 5-én már Újszőnyből jelentett. Október 6-án délelőtt Ivánka bevonult Győrbe, másnap már az abdai Rábca-hídnál állott, s 9-én — amikor a főszereg Öttenyén át Magyaróvárra érkezett — Ivánka az előcsapatokkal Parndorfnál állomásozott.²⁰

Röviden ezek azok az események, amelyek során a főváros védelmére szervezett biai tábor — pontosabban annak egy része — Piller őrnagy vezetésével Ivánka önállóan működő portyázó csapatához került. Ennek ismeretében könnyebb lesz összefoglalni azokat a rendelkezésünkre álló adatokat, amelyek Vas-

19 Jellasics hadmozdulataira a fontosabb jelentések: OHB 1848: 983, 989, 1575. (I. KLÖM XIII. 142—143. o.), 2101, 2108, 2113, 2115, 2121—22 (utóbbi I. KLÖM XIII. 93.), 2200; OL Hadügyminisztérium, általános iratok (HM) 1848:7592, 7611, 7852, 7901.

20 A magyar sereg mozdulataira — az előző jegyzet anyagán túl — I. elsősorban Csányi és a táborba küldött képviselők jelentéseit: KLÖM XIII. 81—82, 86, 92—94, 100—106, 128, 134—135, 141—144. o. L. még OHB 1848:2205, 2223. A belügyminisztérium sereghez küldött megbízottjának okt. 5-én kelt jelentését I. *Közöny* 1848. okt. 7. 601. o.; okt. 6-án küldött jelentését: *Dzák Imre*: A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Bp., [1913]. 237. o. Május okt. 3-i rendelkezéseire I. *Katona Tamás* id. okmánytárát, 284—285. o. A horvát és magyar erők mozgására I. még *Varga János*: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Bp., 1953. 215—230. o.

vári Pál októberi szereplésére és az általa szervezett „Fővárosi csapat” tevékenységére vonatkoznak.

Vasvári nem ment le augusztus elején azzal a néhány hetes szolgálatot vállaló zászlóaljjal a déli táborba, amelyet Földváry Lajos őrnagy a fővárosi önkéntesekből, elsősorban az ideiglenesen szabadságolt miniszteriális tisztviselők-ből szervezett. Megakadályozta ebben betegsége, amelynek következtében — mint az iratai között fennmaradt orvosi igazolás tanúsítja — júliusban és augusztus elején a helyi nemzetőri szolgálatban sem vett részt. Annál aktívabban szerepelt az Egyenlőségi Társulat ülésein augusztus második felében és szeptember elején. Szeptember 3-án ő javasolta, hogy a 8-ára tervezett „politikai lakomát” halasszák el, majd amikor a szeptember 9-i nagygyűlésen az Egyenlőségi Társulat elhatározta egy „honvédi ezred” felállítását, annak egyik századosa lett — Petőfivel együtt — Vasvári is. Mikor másnap ennek szervezésével Kossuth kívánságára és Szemere követelésére felhagytak, ezt követően néhány napig nem találjuk nyomát Vasvári tevékenységének. Szeptember 22-én azonban „magán dolgaira” útlevelet kért és kapott Pest megyétől — Somogy, Tolna és Veszprém megyébe. Az utazás terve mögött akkor sem sejtethénk egyszerű magánügyet, ha más irat nem maradt volna fenn, hiszen Somogy és Tolna ezekben a napokban már hadműveleti terület, ahol Jellasics csapatai nyomulnak előre, Vasvári iratai között azonban fennmaradt Madarász László „népképviselő” ugyancsak szeptember 22-én kelt ajánlólevele, amely röviden így szól: „Vasvári Pál — és Vas Gereben polgár társaink és barátaim mennek Somogy vármegyébe szabadságaink védelmére barátaimat felhívni a Haza nevében, azért őket ajánlom minden polgár társaimnak szíves barátságába.” Madarász sorai kétségtelenné teszik, hogy Vasvári és Vas Gereben, a Nép Barátja szerkesztője, az Egyenlőségi Társulattól, annak elnökétől kapták megbízatásukat. 1849 elején azután kiviláglott, hogy mindez Kossuth egyetértésével történt, amikor is Jellasics közeledtekor többen — mint egy Kossuthnak címzett beadványban hangsúlyozták — „ön által a nép felvilágosítására levén kiküldve, előkészítők őket a felkelésre”. A Kossuthtal való összehangolásnak külsőleg is hangsúlyt adott, hogy Vasvári és más „emisszáriusok” — mint egy német röplapból a kortársak megtudhatták — ugyanazon a napon, tehát szeptember 24-én indultak a Dunántúlra, amikor Kossuth megkezdte toborzó útját.²¹

Vasvári megállapíthatóan az akkor a Balaton déli partján a Sióig terjedő Somogy megye igali járásába készült, Kiliti — Hidvég — Tab környékére. Vagyis az előnyomuló horvát sereg útvonalában kellett volna részt vennie — az országgyűlés által kiküldött biztosok mellett — a Sió mentén a népfelkelés szervezésében. A magyar sereg azonban szeptember 22-én, amikor Vasvári megkapta megbízólevelét Madarásztól, már Lepsénytől vonult vissza, s 24-én amikor Vasvári elhagyta a fővárost, megszületett a döntés Fehérvár feladására és a Pákozdi — Velence — Martonvásár irányába való visszavonulásra. Ilyen körülmények között érthető, hogy Vasvári, akinek legrövidebb útja erre vezetett, a magyar táborral találkozza, Fehérvárnál nem utazott tovább. Népfelvilágosító feladatát az új helyzethez alkalmazva „izgatott” — mint maga később írja — a fehérvári és a pákozdi táborban. Ami alatt azt kell értenünk, hogy a Jellasiccsal való szembefordulás érdekében, s az attól óvakodó seregrei tisztek (a „fekete-sárga mételey”) ellen agitált. Ezt mindenestre olyan sikerrel tet-

²¹ Vasvári orvosi igazolásait 1848. júl. 23. és aug. 6-ról l. OL H 117. Vasvári Pál iratai. Agitáció c. téka. Vasvári szerepéről az Egyenlőségi Társulatban részletes tudósításokat ad a *Népelem*. Vasvári útlevele és Madarász ajánlólevele: Iratai. Agitáció. Vasvári, Vas Gereben és öt társuk datálatlan beadványa: OHB 1849:431; K I Ö M XIV. 144—145. o. Petőfi, Vasvári és más, a nép felvilágosítására kiküldött emisszáriusok szept. 24-i elutazásáról: „Der 25. September. Kossuth auf dem Lande...” kezdetű német röplap: 1848/49-es nyomat. Ezekre a a napokra l. még *Fekete Sándor*: Vasvári Pál. Bp., 1951. 44. o.

te, hogy a nevezetes szeptember 28-i, a sukorói templomban lezajlott haditanácscon egyes tisztek Batthyány miniszterelnök előtt megvádolták Petőfit és Vasvárit, hogy „a legénységet a tisztek ellen fellázítják”, ezért követelték elfogatásukat és hadbíróság elé állításukat. Petőfi természetesen egyáltalán nem volt a táborban, de ekkor már Vasvári sem, mert őt aznap a késő délelőtti órákban Batthyány futárként a fővárosba küldte Pázmándy Déneshez. Batthyány leveleinek vételével, déli egy óra után Pázmándy bizottmányi (vagyis zárt) ülésre hívta össze a képviselőket, míg Vasvári — az egyik tudósítás szerint — a képviselőház erkélyéről tájékoztatta az összegyűlt népet a magyar tábor harckész-ségéről. Még ezen a napon délután a *Marczius Tizenötödike* címdoldalon közölte Vasvárinak szeptember 27-én a velencei táborból kelt tudósítását, amelyben beszámolt az előző napon Fehérvárról történt visszavonulásról, a sereg türelmetlenségéről és tettvágyáról.²²

Nem valószínű, hogy Vasvári értesült volna az ellene támadt hangulatról. Mivel azonban nem sokkal Pestre való megérkezése után, a képviselőház zárt ülése idején került sor a Lamberg feletti népitételre, feltételezhetjük, hogy az izgatott fővárosból Vasvári nem tért vissza a táborba. Tényleges adatunk azonban csak október 2-i, a pesti népfelkeléssel kapcsolatos szerepéről van. A jelek szerint az október 2-án délután lezajlott seregrendezéskor Vasvári elvállalta egy csapat szervezését, amelyre — mint tőle tudjuk — a felszólítást Madarász Lászlótól kapta. Eredetileg nyilván nem volt többről szó, mint hogy ő felel az átvett fegyverekért, felszerelési tárgyakért, a csapat vezetéséért és élmezőnyéért — a népfelkelés néhány napja alatt. „Azonban levél érkezett — írja Vasvári — Csányi biztostól... melyben a honvédelmi bizottmányt felszólítja, miszerint ha 100 fegyveres embernél több nincs is készen: de azt küldjék gyorsan a táborba, mert csekély számú lelkes seregünket az ellenség tömege bezárhatja, ha oldalvást felkelő néptől nem fedeztetik táborunk. E felszólításra az ifjúságból alakított fővárosi csapat ajánkozott a táborba menni Martonvásár felé.” Az elmondottak, amelyek Vasvárinak a táborozás után a sajtóban megjelent beszámolójából valók, nem teljesen világosak: Csányi önkénteseket vagy népfelkelőket kért a táborba? Vasvári így folytatja: „Mindenki bizonyosnak tartá, miszerint Jellachich seregével egy-két nap alatt végeznünk kell. A fővárosi csapat tehát a budai hegyek közt tovább ment a nagy tábor felé, mely már ekkor Bicskére húzódott.” Ebből a szövegből arra nem derül fény, hogy végül is mi volt az a többlet, amire a csapat tagjai — a többi népfelkelőtől eltérően — vállalkoztak? Miért követték őket a továbbiakban „hegyen-völgyön keresztül” a fősereget, — miközben Jellasics szökésének hírére a többi népfelkelő a buda-örsi táborból hazatért?

A választ a *Marczius Tizenötödike* Cserző Bence álnév alatt író munkatársától tudjuk meg, aki ugyancsak kiindult a „Fővárosi csapat” zászlaja alatt és beszámolt tábori élményeiről. A cikk szerint úgy vélték, hogy a főváros védelmére és a tábor támogatására szánt népfelkelés „karavánként” vonul ki, a horvátok oldalában és hátában helyezik majd el őket, hogy azt tömegükkel sakkban tartsák, s három-négy nap múltával visszatérnek, kezükben „a szét-

²² Vasvári Pál tervezett úti oszlára: Iratai. Agitáció. „Hol hatni lehet?” c. feljegyzés. (Ez volt az egyik körzet, ahol a júniusi képviselőválasztások során Madarász Lászlót megválasztották.) Vasvári a fehérvári és pákozdi szerepéről az OHB-hoz intézett okt. 23-i jelentésében: OL H 2. Kossuth-Polizei-Akten (KPZA) 325. sz. A Petőfi és Vasvári elleni kirohanás a sukorói táborban: Ludvig János feljegyzései. OSzK Kézirattár, Oct. Hung. 444; közli *Lengyel Tamás*. Történetírás, 1933, 137—138. o. Az eset leírását l. *Varga János* i. m. 130—132. o. Vasvári, mint Batthyány futára: *Beér János—Sziszmádia Andor*. Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bp., 1954. 255. o.; *Nemzeti* 1848. szept. 30. 427. o.; *Figyelmező* 1848. okt. 1. 129. o. (A *Figyelmező* írja azt, hogy Vasvári a képviselőház erkélyéről szól a néphez.) Vasvári szept. 27-én kelt cikke: *MT* 1848. szept. 23. 677. o. A táborban tartózkodó baloldaliaknak a francia forradalmat idéző hangvételére jellemző Vasvári cikkének utóirata, amelyben beszámol arról, hogy elfogták Jellasics postáját, s a levelekből „az árulás rémítő nyomaira” bukkantak. Majd így folytatja: „Itt van Perczel biztos, és háta megett áll jeles csapatja, a végrehajtás véres munkájára.”

szórt ellenség rongyolt zászlóival”. És mi történt? — folytatja Cserző Bence: „Bennünket pusztá felkelőket, kiknek nagy része hivatalnok, művészek s kézművesekből áll, zászló alá eskedtek a győzelemig, végig paradírozattak a Váci utcán, szabadság terén, Vasvári a főtábornok (sic) mint ő általa verbuvált katonákat, egy éljént kiáltottunk a honvédelmi bizottmány tiszteletére.” Ez a nyilatkozat nem túl baráti ugyan Vasvárral szemben (s a lap sem volt az, amikor leközlötte), de elfogadható felvilágosítást ad: Vasvári a reá bízott csapatot — feltehetően a kellő tájékoztatás után — nem mint átlagos népfelkelőket, hanem mint bizonyos többletfeladatot vállalt egységet vezette a budaörsi táborba. Piller őrnagy október 1-én formálódott táborának önkéntesei között is szép számmal voltak olyanok, akik a szolgálatot rövidebb időre vállalták. Feltehetően Vasvári úgy gondolta — és nyilván így is érvelt —, hogy a közeli győzelemig mint *önkéntesek*, vagyis nem mint *kényszerített* népfelkelők vállalhadják, hogy a Buda körüli nagy „masszából” kiválva Martonvásárig, a főtáborig vonulnak és részt vesznek annak mozdulataiban. Fel kell azt is tételeznünk, hogy fiatalokból álló csapata, amely körülötte tömörülve már ezzel is kivált némileg a népfelkelők tömegéből, vállalta ezt, hiszen a Honvédelmi Bizottmány, személyesen Madarász kérelméről volt szó! Így nem lehetett a félesküvés körül semmi probléma (erre Cserző Bence kritikus hangvételi cikke sem utal), s ezért „paradírozhatott” végig a csapat a Váci utcán a városháza teréig, hogy a városházán üléső Honvédelmi Bizottmány tiszteletére „éljént kiáltson”.

A csapat tehát mint „önkéntes a győzelemig” kapta fegyvereit — de ezt Vasvári és az illetékesek nem egyformán értelmezték. Vasvári és fegyverbarátai számára ez néhány napot jelentett a közeli győzelemig, míg a Nemzetőr-seregi Haditanács munkatársai és más hivatalnokok számára az „önkéntes a győzelemig” fogalma egyenlő volt „az egész háború idejére” vállalt szolgálattal. Ezt valószínűleg Vasvári ugyanúgy csak később, a táborban fogta fel, mint Cserző Bence. Mindenesetre Buda környékén állomásozva Vasvári alakulata kezdetben a „Pesti önkéntes csapat” elnevezéssel jelöli magát, de — amennyire a hiányos iratokból megállapítható — Vasvári már az első napokban elhagyja az önkéntes jelzöt és a „Fővárosi csapat” elnevezést használja.²³

A *Marczius Tizenötödike* két cikkének segítségével és némi kombinációval tehát így rekonstruálhatjuk Vasvári csapatának létrejöttét. Sokkal nehezebb azonban meghatározni a csapat nagyságát és megjelölni útvonalát. Vasváritól tudjuk, hogy négy századot szervezett, s azokkal a budaörsi táborból Bicske felé indult. Az iratokból azt is tudjuk, hogy Piller őrnagy csapatához kellett csatlakoznia, aki — mint említettük — Bián állomásozott, de október 3-án este Bicskén egyesült az oda megérkező martonvásári sereggel. Csányi jelentése szerint Piller „közel négyezer emberrel” vonult be, de az aznap Bicskén készült kimutatás Pillert csak egy zászlóalj (2000 főnyi) önkéntessel sorolja be Ivánka „6. hadoszlopába”. Tudjuk, Ivánka még aznap este elhagyta Bicskét és Felsőgalla irányába, Nemetegyházáig nyomult. Seregcsoportjában ott volt Piller őrnagy — de Ivánka október 5-én éjfél után kelt jelentése szerint csak négy századdal (450 emberrel). Ez a létszám megfelelne Vasvári csapatának, de azt biztosan tudjuk, hogy nem arról van szó, mert Piller elvonult, mielőtt Vasváriék elérték volna.²⁴

²³ Vasvári alakulata okt. 2-án kapta meg fegyvereit; l. OHB 1848:3323. Vasvári beszámoló cikke: MT 1848. okt. 20. 751. o. Cserző Bence okt. 7-i, Győről kelt beszámolója: MT 1848. okt. 11. 719. o. A csapat elnevezésére: Vasvári Pál iratal. Katonaság c. téka; különböző kimutatások „fejlecei”. (Vasvári egyébként már okt. 4-én, futárának adott igazoláskor használta a „fővárosi csapat” megjelölést; Párdorfnál egy esetben a „pesti ideiglenes önkéntesek” megjelölést használja.) Cserző Bence id. cikke is az úgynevezett „pesti önkéntes csapat”-ról beszél, mikor alakulatát megnevezi. Arra, hogy Vasvári csapatát „az egész háború idejére” alakultnak tekintették l. CHB 1848:1412.

²⁴ Piller megérkezéséről és a létszámról: KLÖM XIII. 81., 83. o. Az Ivánka alá rendelt erőkéről: CHB 1848:2103. Ivánka okt. 5-i jelentése: OHB 1848:2196. Piller erejének „elolvadása” is probléma, de a jelen téma szempontjából mellőzhető.

Kérdéses, hogy Vasvári csapata mikor indult meg. Mint említettük, a fegyvert október 2-án megkapták. Cserző Bence panaszos cikke említi, hogy az eskütétel és a díszelgés után tizenegy órát „megácsorogtatták” őket, s csak amikor követték, hogy az ellenség elé vonulhassanak, vezették őket „a Budán tuli első faluba”: Budaörsre. Jóllehet ez ellentétben látszik lenni Csányi sürgetésével — aminek az alakulat létrejöttét köszönhette —, elképzelhető, hogy ez a hosszú idő az október 2-án délben elrendelt riadótól számítandó, s úgy értendő, hogy már 2-án éjjel kivonultak Budaörsre. Ekkor még a fővárosi illetékesek Bián tudták Piller táborát, s így adhattak utasítást a csatlakozásra. Másnap, október 3-án, Vasváriék megállapíthatóan Torbágyon voltak (amely ekkor még nem volt összeépülve Biával), s ott értesültek, hogy Piller már eltávozott. Ez valószínűleg a délutáni, gyorsan sötétedő időben lehetett, mert fennmaradt Vasvárinak egy, csapata századosaihoz intézett, dátum nélküli „körparancsa”, amely így kezdődött: „Tisztelt kapitány urak! Úgy látszik, hogy mi két szék közt a pad alatt maradunk. Nádosi parancsnok Pillerhez utasított, Piller itt hagyott bennünket. Magunkban maradtuk, véletlenül meglepethetünk az ellenség által, melynek csalfa mozgalmairól semmi bizonyost nem tudhatni. Futárt küldék Nádosihoz, hogy rólunk rendelkezék, vagy ha itt kell maradnunk, azt jelentse ki. Míg a futár megjő, magunkra hagyva öntekintélyünkkel szükséges a tábori helyzetet fenntartani.” A parancs azután igen határozottan intézkedik arról, hogy a három század miként szervezze meg éjszakára az őrszolgálatot. Érdekessége a parancsnak, hogy az számol a „kun vitézek” lovas őrzárátával; a fővárosi gyalogos csapat tehát nem volt egyedül Torbágyon. Vasvári aggályait egyébként nem kell a katonaéletbe becsöppent és magára maradt civil parancsnok felesleges ijedelmének, vagy fontoskodásának tartanunk. Ezen a napon, október 3-án délben figyelmeztette Pázmándy Csányi Lászlót arra, hogy Jellasics Kisberről három órai menettel átvághat a Mészáros útra „és azután neki fordul Bicskének és Budán van . . .”²⁵

Vasvári „ideiglenes parancsnok” október 4-i kelettel kapta meg Nádosy alezredés, a Nemzetőrségi Haditanács elnökének parancsát, hogy kövesse Piller táborát, bármily messze volna is az. Ezzel együtt érkezett Nyáry Pál „nyílt rendelete”, amely Torbágyot, Biát és a környező helységeket utasította, hogy „Vasváry százados úr” számára a szükséges előfogatokat szolgáltassák ki, hogy „csapatjával Piller János őrnagy úr seregéhez mielőbb csatlakozhassék”. A rendeletet valószínűleg igen későn, feltehetően csak 5-én hajnalban érkeztek meg. Legalábbis ezt látszanak igazolni a továbbiak. Fennmaradt ugyanis Vasvárinak egy másik, ugyancsak datálatlan, de „gyorsan” jelzésű „körparancsa”, mely így szól: „Tisztelt kapitány urak! Itt az ezredes parancsa: nem kell hozzá commentár. 10 órára mindenki készen álljon: dupla stációkkal indulunk, ha lehet kocsin. A létszám kimutatásának másolatát rögtön megküldeni kérem. Egyes századok névszámát szigorú felszámolás után pontosan kérem bejelenteni. A kapitány urakat magamhoz hívom 7 órára. A pénzszükségletet 3 napra kívánom előadni, de rögtön, hogy napi díjt oszthassanak. Vasvári Pál ideiglenes parancsnok.” Ez tehát azonnali intézkedésnek látszik, amikor még nem biztos, hogy a hadjárástól terhelt vidék lakossága valóban ki tudja-e állítani a szükséges előfogatokat. Azt pedig, hogy mindez október 5-én lehetett, tanúsítják a következők, amelyek miatt a csapat megindulása egyelőre elmaradt. Ugyanis a fenti parancs vételével közel egyidejűleg érkezhetett a torbágyi táborba Katona

²⁵ Az id. körparancs Vasvári iratai között, Katonaság c. téka. Pázmándy levele Csányihoz: KIÜM XIII. 84. o. Hasonlóan ír a főváros helyzetéről okt. 3-án éjjel Irinyi József is a toborzó körúton lévő Kocsuthnak: „Ésokan itt azt hiszik, hogy [Jellasics] nem ment Győrré, hanem ez csak esel és Bicske felé Pestre szándékozik. Ezért is seregünk Bicskénél áll...” *Waldapfel*: i. m. II. 156. o.

Miklós őrnagy Nádosy október 5-én kelt parancsával, amely Vasvári csapatából egy századot rendelt a Bicskén lévő lőszer szállításának fedezetére. E parancsot — amely Katona őrnagynak szolt, s amelynek szövegét nem ismerjük — Vasvári úgy értelmezhetette, hogy a „többi felesleggel” Pestre siessen. Ezt jelentette Nádosynak, rámutatva: „E parancs megsemmisíté a futárom által 4-éről kelt és szinte ekkor második parancsral együtt vett rendeletet, amely szerint Piller táborát bármely távol is van, követnem kellene.”

Vasvári tehát — mint ebből a jelentésből tudjuk — csapatának 2. századát Bicskére, s onnan Tatára rendelte, ő pedig a 3. és 4. századdal megindult Pest felé, abban a reményben, hogy Győrbe mehetnek — gőzhajóval. (Ez a terv egybeesik Csányinak ekkori elképzelésével, s így azt mutatja, hogy Vasvári — nyilván futárja révén — tájékozott volt a helyzetről.) Igen határozottan kéri, hogy a gőzhajót délután 4-re rendeljék meg, hogy rögtön rászállhassanak és tovább mehessenek. A jelentés nem titkolja, hogy jó oka van ezt kérni. Egyrészt egyesek zúgolódnak, a Pestre menetelt retirálásnak veszik, s ezeket megnyugtátja a gyors tovább utazás. „Mások — folytatja Vasvári — olyan délutáni katonák, 3 napra szánták el magukat: ezek közül Pesten sok szétszélednék. Ez ellen legjobb óvszer Budán őket egyenesen hajóra szállítani s tovább vinni, hol nagy erő kifejtése szükséges, mert a háborút gyorsan kell végeznünk, különben a föld népe ellenünk lázad.” A jelentés tehát őszintén feltárja gondjait és a csapat fegyelmi állapotát. Ugyanakkor természetesnek és szükségesnek tartja, hogy továbbítsa felismerését és figyelmeztetését, amelyet a falvakban szerzett, — talán éppen akkor, amikor megkísérelte az emberei számára szükséges előfogatok megszerzését.

Ez a jelentés Vasvári iratai között található, Nádosy olyan hátiiratával, ami sejteni engedi, hogy azt azonnal visszaküldte Vasvárihoz. A hátiirat így szolt: „Félre értés az egész, mert én Katona őrnagy úr rendeletébe szinte azt írtam, hogy Vasváry úr csapatja siessen Piller őrnagy úr után. Azért ha még lehet, tessék visszatérni és utánna menni. Nádosy alezredes.” Mindebből valószínű, hogy az említett parancsot maga Vasvári nem látta, s a félreértésért Katona őrnagy felelős. A hátiirat lehet, hogy még a budaörsi táborban készült, hova Nádosy is kivonult. (Maga Vasvári is „Pesten vagy a táborban” címmel látta el levelét, ami sejteni engedi, hogy az október 4-i parancs Budaörsön kelt. Mivel Nyáry „nyílt rendelete” viszont Pesten, ez talán megmagyarázza azok megérkezésének késedelmét.) Nádosy mindenestre másnap, október 6-án Pest-ről levelet írt Vasvárinak. Nyilván biztos tudomással rendelkezett arról, hogy az megállapodott kis csapatával Budaörsön. Mivel a levél egésze érdekes, nemcsak rendelkezései és információi, hanem hangneme miatt is — amely talán többet fejez ki Nádosynak Vasvári iránt érzett nagyrabecsülésénél —, érdemesnek tartjuk egészében leközölni:

„Tisztelt Százados Úr!

4-i parancsom Önt Piller után utasítá, — szinte Katona őrnagy úrnak írt soraim tsak azon parants sietős végbe vitéletét sürgették. Kérem tehát ismét, hogy mentül elébb Piller őrnagy úrhoz *csatlakozni igyekezzen, mert Önre igen számol.*

Úgy vélem Piller Szöny felé vonult, Ivánka őrnaggyal együtt.

Ma jött Roth csapatjából ide 1154 fogoly rázt 7 főtisztel. Ügyeink jól folyanak; tehát a magyarok Istene vezérelje Önöket,

tisztelve vagyok igaz barátja,

Nádosy alezredes

Eskesse fel tsapatját barátom, mert két nyúl szívű úr vissza kíváncsozik! — nálam voltak; ha egy-kettőt elereszt is — nem tesz semmit?, de úgy intézze, hogy egészen szét ne oszoljanak.

Ny²⁶

Nádosity tehát megértő Vasvári fegyelmi problémájával kapcsolatban és bizonyos fokig szabad kezet ad neki egyesek elengedésére. Meglepő azonban amit a „nyúl szívű” urak látogatásáról (ami nyilván a budaörsi táborban eshetett meg a csapat megindulásának kezdetén), s még inkább, amit a felesketésről mond, hiszen ez ellentétben van Cserző Bence közlésével. Ez utóbbi csak úgy illeszthető be ismereteinkbe — amennyiben nem kételkedünk Cserző idézett cikkének állításaiban —, hogy a Pestről való kiindulás és eskütétel után szép számmal csatlakoztak még Vasvári csapatához. Ezt valószínűsíti az a töredékben maradt hadbíróági jegyzőkönyv, amely egy bizonyos Nagy Tóni nevű, Budaörsön csatlakozott önkéntes (egyébként a pesti nemzetőrség 4. zászlóalj 1. századának „örvitéze”) ellen folyt Torbágyon elkövetett garázdaság, illetve rablási és erőszakossági kísérlet miatt. Az illető nyilván népfelkelőként került ki október 3-án délelőtt a budaörsi táborba és csatlakozott — feltehetően nem egyedül — a „fővárosi önkéntesek” még ott tartózkodó, de Bia felé meginduló csapatához. Ha ezt egy ember megtette, feltehetően mások is követték. Ilyen nagyobb csoport útközben történt csatlakozásának feltételezése pedig azért indokolt, mert ez segít feloldani a csapat létszáma körüli ellentmondást.

Vasvári ugyanis — mint maga mondja — négy századra osztotta csapatát. Az első estén azonban, amikor magára szervezi Torbágy védelmét, csak három századról beszél. S amikor Nádosynak jelenti, hogy egy századot lőszerszállítás kíséretére Bicske — Tata felé küldött, akkor megmondja, hogy az a 2. század volt, s ő pedig a 3. és 4. századdal indult meg vissza Buda felé. Vagyis szinte az első pillanattól hiányzik az 1. század. Nem áttekinthetőbb a helyzet a csapat létszámát illetően sem. Nyáry említett, október 4-én kelt „nyílt rendelete” Vasvári „300 emberből álló csapata” számára biztosít előfogatokat, holott a Torbágyon állomásozó három század létszáma ennél sokkal nagyobb. Az itten készült létszámkimutatások szerint a Fanyar Lajos százados parancsnoksága alatt álló 2. század (tisztekkel és altisztekkel együtt) 210 fő volt, s a Litsken (?) százados által vezetett 3. század összesen 150 főből állott. Vasvári, aki csak „ideiglenes parancsnok”-ként ír alá, állott a 4. század élén, amely tisztjeivel 149 főnyi volt. Mivel a 2. század október 5-én még együtt volt a csapattal, hiszen akkor érkezett Nádosy új rendelkezése, a Nyáry által tudott 300 fő helyett 500 fölött volt a tényleges létszám. A 2. század kiválása után azonban valóban 300 főnyi lehetett a visszamaradt két század. Csapatának ennek a maradékával indult azután meg végülis október 6-án Vasvári, de nem közvetlenül Ivánka és Piller után (a Bicske — Tata — Szőny útvonalon), hanem Vörösvárról, az úgynevezett „bécsi úton”, vagyis a Piliscsaba — Dorog — Nyergesújfalú vonalon. Az útirány megváltozásának oka egy új — szövegében ismeretlen — rendelkezés volt, amelynek következtében Vasvári maga vezette rá Nyáry október 4-én kelt „nyílt rendelete” aljára: „A parancs hirtelen változván, az itt rendelt előfogatokat Vörösvár és vidékén fogja Pogványi Sándor a III. század főhadnagya kirendelni. Budaörs, oct. 6. 1848.” Vasváriék feltehetően nem egyedül utaztak ezen az útvonalon, mert október 4-én már jelezte Pázmándy Csányi-

²⁶ Nádosy okt. 4-i parancsa nem ismert, arról csak Vasvári id. datálatlan (de minden bizonnyal okt. 5-i) jelentéséből értesülünk. Nyáry „nyílt rendelete”, Vasvári datálatlan „körparancsa”, említett jelentése, Nádosy okt. 6-i levele Vasvári iratai, Katonaság c. téka. Nádosy levele sk., a kurzíválás is tőle származik. A levélben említett elfogott „rácak” Roth előcsapata, amely okt. 5-én adta meg magát. Nádosy nyilván fontosnak tartotta, hogy erről Vasvári és csapata azonnal értesüljön. (Nádosyt Vasvári ezredesnek címezi, pedig ezt a kinevezését csak okt. 10-én kapta meg.)

nak, hogy erre is küldenek számukra segítséget. Ez egyszerre szolgálta a többi útvonal tehermentesítését és ennek az ugyancsak Budára vezető útnak a biztosítását.²⁷

Bár az adatok Vasváriék tényleges kiindulásától egészen Parndorfig gyakorlatilag hiányoznak, az feltételezhető, hogy október 6-án a két század valóban megindult, hogy kocsikon haladt, s hogy október 8-án — valószínűleg estefelé — már Győrben volt. Cikkében Vasvári csak arra utal, hogy tovább menve a nagy tábor felé, emberei ugyanúgy napidíjat kaptak, mint a mobilizált nemzetőrök vagy az ideiglenes önkéntesek. „Mi a nagy sereg után siettünk légyen — írja — völgyön-hegyen, hogy az ellenséget utolérjük.” S mire Győrbe értek, Jellasics már onnan is megfutott. Valószínűleg itt, Győrben találkoztak össze ismét a 2. századdal, amely Ivánka seregcsoportjának nyomában lőport szállított, s 7-én este érkezett a városba. Hol volt eközben az 1. század? — vetődhet fel jogosan a kérdés. Nem lehet vitás, hogy ez Cserző Bence alakulata, akinek ideje volt arra, hogy október 7-én már Győrből írjon tudósítást a *Marczius Tizenötödikének*, amelyet így kezdett: „Itt vagyok én is vagy 130-ad magammal, kik az úgy nevezett pesti önkéntes csapatot alakítjuk...” Vagyis egy század erősségű ez a kis csapat, amely kétség-telenül Ivánka hadoszlopával együtt haladt, — ezek szerint Piller őrnagy parancsnoksága alatt. Ez pedig csak úgy történhetett meg, ha Vasvári csapata Budaörsről előreküldte az 1. századot, s az még Bián érte az éppen Bicskére induló Piller táborát. (Piller már Bicskén volt, amikor a martonvásári főtábor október 3-án estefelé oda megérkezett.) Így megoldódik az a kérdés is, hogy „másnap” — mint Cserző írja — miért tette tönkre a sár „gyöngye csizmáikat” (október 2-án délután és éjjel nagy esőzés volt a fővárosban, de még távolabbi környékén is), s az is, hogy ki volt az a goromba főtiszt, aki őket haditörvényekkel, főbelövással fenyegette. Így azután ennél a századnál tört ki elsőként az önkéntesekké átminősített népfelkelők elégedetlensége. Győrben a „nyílt kitörés” következtében — írja Cserző Bence — többen elmentek, de ugyanakkor kiegészítették soraikat az egyik feloszlatott budai századból. Annak oka, hogy a zendülőket nem állították hadbíróság elé, nyilvánvalóan az, hogy mind a Nemzetőrségi Haditanács, mint a Honvédelmi Bizottmány tudott a problémákról. Október 6-án így figyelmeztette erre Pázmándy Csányit: „Piller seregénél sok pesti és budai nemzetőr van, köztük posta hivatalnokok, ezeket haza kellene eresztetni, mert szükség van rájuk.”²⁸

A 2. század nem érte Győrben az 1. századot, mert az, Ivánka ekkor már elővédként szereplő hadoszlopának („a fő colonne avantgarde-jának”) részeként, október 7-én este Öttevénybe, 8-án délután — alig három órával követve Jellasicsot — Magyaróvárra vonult be. Mindezt Cserző Bence újabb tudósításából tudjuk, aki október 10-én jelentkezett, immáron a „Parndorf alatti tábor”-ból.

²⁷ A négy század szervezéséről Vasvári a már id. okt. 20-án megjelent cikkében beszél. A 2. és 3. század létszámkimutatása a Katonaszó c. tékában. Ugyanott a 4. század egyes szakaszainak ellátottságáról (fegyver, szűr, kőpeny) szóló kimutatások, ezek segítségével lehet Vasvári századának létszámát megállapítani — és egyben némi fogalmat nyerni annak szociális összetételéről. Az itt lévő nyugták szerint Vasvári 5-én fizetett napidíjat (de okt. 3—5-re), s ez segít meghatározni a második datálatlan körparancs helyét és idejét. Ez a körparancs egyébként Lichten, Fanyar és Deák kapitányoknak szól. Az első kézírásával Litsken-ként ír alá, a harmadik kapitány ismeretlen. Nem lehet az 1. század parancsnoka, mert ez a század nincs velük, de nem állhat a 4. század élén sem (ideiglenesen), mert ismerjük Vasvári tisztjeit is: Reisch János főhadnagy, Dienes Lajos hadnagy, Horányi Ignác alhadnagy. (Dienes Lajos az iratokból kitetszően baráti kapcsolatban állott Vasvárival.) A Torbágyon kelt nyugták Kistorbágy. v. Kisturbál helynevet használnak, de ez csak a helység német nevének (Klein-Turwall) magyarítása. Pázmándy Csányinak a bécsi úton küldött erősítéséről: KLÓM XIII. 88. o.

²⁸ Vasváriék okt. 8-i jelenlétét Győrben Dienes Lajos hadnagnak az iratok között lévő nyugtája bizonyítja. A 2. század útjáról és Győrbe érkezéséről: *Waldapfel*: i. m. II. 188. o. Cserző Bence id. cikke okt. 11-én jelent meg. (Érdekes, hogy ez a tudósítás nem említi, de Vasvári cikke utal „első századunk” szerepére a mosoni „megrohanásnál”): a horvát utóvéddelel való összecsapásnál.) Pázmándy figyelmeztetése Csányihoz: KLÓM XIII. 100. o. Az erőltetett menet miatt Szász őrnagy emberei is megtagadták a továbbvonulást; Csányi okt. 5-én kelt jelentése Pázmándyhoz: KLÓM XIII. 93. o. Tóth Endre Heves megyei önkéntestől tudjuk, hogy a főszereggel okt. 6-án 6 mérföldet — feltehetően osztrák mérföldet, vagyis kb. 45 kilométert — gyalogolt; *Életképek* 1848. okt. 15. 512. o.

Ekkor talán már együtt lehetett az egész „Fővárosi csapat”, mert a tudósítás a „mi kis zászlóaljunk”-ról beszél, amit nem mondhatott el az előző tudósításban említett 130 főnyi alakulatra. (Zászlóaljukat, a Miklós- és a Württemberg-huszárokat, a tüzéreket Ivánka vezényli — mondja, de megemlíti még Piller és Horváth őrnagyokat.) Büszkén számol be arról, hogy a rendes katonaszolgálatát tesszik: nappal menet, éjjel őrség. Majd hozzáteszi: „Betegünk ez ideig egy sincs. Zászlótartónk a még ifjú vérű Petőfi, versenyt gyalogol velünk.” Így derül ki, hogy Petőfi apja volt — nyilván nem véletlenül — Vasvári csapatának zászlótartója! Az a tény azonban, hogy Cserző nem említi ezt első tudósításában, valószínűsíti, hogy Petőfi apja nem az 1. századdal vonult, hanem a löport kísérelő 2. századdal.²⁹

Cserző Bence második tábori levelének igazi jelentőségét az adja, hogy hű képét nyújtja kis csapatuk (és más egységek) hangulatának. Jól megfogalmazza azt, hogy a határt elérve milyen változás állott be az önkéntesek — legálábbis a gyors győzelemre és rövid szolgálatra számító önkéntesek — gondolkodásában. Most várják a parancsot — mondja a tudósítás —, hogy bevonulnak-e Ausztriába, vagy csak kordont vonnak a határ mentén a környék nemzetőrségének támogatásával, hogy megakadályozzák Jellasics újabb betörését. Majd így folytatja a szerkesztőhöz, Pálfi Alberthez intézve sorait: „Ebből láthatja ön, hogy feladatunk szinte befejezettnek tekinthető. Ha Ausztria maga nem kívánja, hadseregünk valószínűleg nem lépendi át a határokat, s akkor csapatostul hazafele indulunk.” Mindez azt jelenti, hogy Jellasicsnak a határig való üldözésével ezek az önkéntesek ugyanúgy befejezettnek tekintették vállalt feladataikat, mint ha a főváros közelében részt vettek volna a horvát sereg szétzúzásában. Ha ehhez hozzávesszük az elégedetlenséget, amely részben a készületlenség, részben a hiányos felszerelés és ellátás miatt fogta el a csapat tagjait, akiknek nem megfelelő öltözete az egészségüket is veszélyeztette, akkor feltételezhetjük, hogy nem változott a résztvevőknek az a véleménye, amelyet Cserző már az első tudósításban megfogalmazott: „kénytelen vagyok kimondani, hogy megbocsáthatatlan volt és marad a népfelkelés címe alatt felállított honfiakkal illy csúf játékot űzni.” Jóllehet a szövegezés talán élesebb a többség hangulatánál, nyilvánvaló, hogy sokan gondolkodtak így — és lehet, hogy ők is *kizárólag* Vasvárit tették felelőssé. Mindez megnehezítette az „ideiglenes parancsnok” helyzetét, aki — bár már a parancsnokságot átadta — nyilván felelősséget érzett a vele kiindult emberekért, akár kézművesek, akár értelmiségiek voltak azok.

A fenti hangulatból fakadó fejlemények sokáig nem vártak magukra. Október 11-ére virradólag Miklósfalvára, a főtáborba érkezett Pázmány és megkezdődtek a tanácskozások a sereg feladatait illetően. Még a délelőtti folyamán megszületett a határozat — tudjuk meg Kandó Kálmán jelentéséből —, hogy egyrészt együttműködésre szólítják fel a bécsi országgyűlést (fegyverezze le Jellasicsot, a közös ellenséget, vagy lépjenek fel ellene együttesen), másrészt pedig a sereg egy részét, „amely kaszákkal vala fegyverezve s rosszul öltözködve”, haza fogják bocsájtani. Mindkét határozatnak hamar híre ment, s ebéd után állítólag már az egész tábor vitatta azokat. Délután néhány képviselő, akik

²⁹ Cserző Bence tudósítása okt. 10-ről: MT 1848. okt. 14. 730. o. Fanyar Lajos, a 2. század kapitánya okt. 5-én kelt, az akkor felvett napidíjjal kapcsolatos kimutatása három őrmestert tüntet fel, megjegyezve, hogy egyikük viszi a zászlót. Ő volt tehát az id. Petőfi Sándor. (Petőfi apja 1848-ban maga is elhagyta a Petrovics családnevet. Szerepét Vasvári csapatában a szakirodalom már regisztrálta; l. *Dienes András*: Petőfi a szabadságharcban. Bp., 1956. 35., 479. o.) A költő ezekben a napokban járt tisztí kinevezése ügyében a fővárosban. Ha hallotta is 58 éves apja vállalkozásának híreit, az általános bizonytalanság közepette — jól mutatja ezt Vasvári csapatának sorsa is — nem kaphatott biztos információt felőle addig, amíg a MT id. cikke meg nem jelent. Mivel ez a lap gyakorlatilag nem járt vidékre, főleg nem nagyobb távolságra, Petőfinak azt még Pesten kellett olvasnia ahhoz, hogy A vén zászlótartó c. verse a közeli napokban megszülessen. Ez pedig azt jelenti, hogy Petőfi okt. 14-én délután még Pesten volt, vagyis feltehetően csak 15-én reggel indult vissza Erdődre.

Pázmándyval érkeztek, kiment a határnál fekvő Parndorfba, hogy megmagyarazza az Ausztriába való benyomulás szükségességét. Ez a buzdítás — az egyik sajtótudósítás szerint — váratlan eredményt szült. A legénység felfogta, hogy a határon túl nem köteles menni — mert különben nem igyekeznének őket rábeszélni. Eredménye az lett, hogy a nemzetőrség egy része elhatározta: nem fog tovább menni. A haditanács azonban október 12-én Móga és néhány más főtiszt aggodalmaskodása ellenére úgy döntött, hogy Ivánka még aznap átkel Bruckba (a Lajta és a határ másik oldalára), s másnap követi őt a főszereg is. Másnap, október 13-án azonban így jelentettek Pázmándy, Csányi és a táborban tartózkodó országgyűlési biztosok a Honvédelmi Bizottmánynak: „Ma reggel tehát a sereg indulóban volt, a midőn nagyobb szerű izgatások következében több zászlóaljknak parancsnokai Móga vezér úrnál, majd azután nálunk is megjelentek s kijelentették, hogy tiszjeik és többeknek nemzetőri legényei is Magyarország határait átlépni vonakodnak.”³⁰

Cserző Bence október 15-én kelt harmadik tudósítása szerint két nappal korábban, vagyis a meghíusult brucki átkelés napján, hazatérésüket szorgalmazva jártak Csányinál, de az durván elutasította őket. Állítólag szemükre vetette, hogy „csak sétálni” jöttek a táborba. Csányi ingerültsége érthető, hisz neki ezen a napon egy kisebbfajta zendüléssel kellett szembenéznie, amely a határon álló sereg jelentős részét érintette. Elutasító magatartása azonban, úgy látszik, nem Vasvári alakulatának, hanem az Ivánkával Brucknál előrségben lévő küldöttségének szólt. (Cserző Bence Bruckból tudósít okt. 15-én, s azt mondja, hogy „heterogén zászlóaljuk” már öt napja ott állomásozik. Vasvári a 3. és 4. századdal okt. 12—13-án kétségtelenül Parndorfban van.) Vasvári nem lehetett jelen az elutasításnál, mert akkor aznap, vagyis 13-án nem intézett volna írásos jelentést Csányihoz, hogy hazatér a népfelkelőkkel. A jelentés nem maradt fenn, csak az iktatókönyvi bejegyzés: „Vasvári Pál Parndorfon jelenti, hogy az öszve szedett nép felkellőket el szállítja.” Vasvári feltehetően nem is tudott a bruckiak küldöttségéről. A reggeli fejlemények: a nemzetőrség soraiban a határon való átkelés ellen tapasztalt ellenszenv azonban meggyőzhetette arról, hogy embereit, vagy legalábbis azokat, akik önként nem óhajtanak még maradni, haza kell vezetnie. Ezzel nemcsak követeléseiket teljesíti, de javítja a visszamaradó alakulatok fegyelmét is. Vasvári talán osztotta — ha ugyan nem alakította a maga beszámolóival — Fiáth Istvánnak, a képviselőház által küldött biztosnak pesszimista véleményét, aki a kritikus napot követően, október 14-én így számolt be Kossuthnak Parndorfból: „Táborunk tökéletesen dezorganizált a subordinatio hiánya miatt... itt helyben ha maradunk, alakulnak több szökevény, rabló csoportok; jól ment a dolog, míg ellenség volt előttünk, miolta egy helyben tespedünk, a lelkesedés hurjai lohadnak, — csak pár napi hideg eső kell, és táborunk volt és nints.”³¹

Vasvári beadványát követően Csányi személyes megbeszélésen ismerkedett meg a „Fővárosi csapat” problémáival. Vasvári feltehetően azt ajánlotta, (ezt

30 Kandó Kálmán biztos okt. 11-én kelt jelentése: OL H 12. BM vegyes iratok. A rosszul felszerelt egységek hazaküldéséről Csányi okt. 12-én: KLÖM XIII. 177. o. Okt. 11-i sajtótudósítások: KH 1848. okt. 15. 414. o.; *Nemzeti* 1848. okt. 18. 539. o. (Ez utóbbi ír a táborban gyorsan elterjedt határozatok visszhangjáról.) Az okt. 12-i haditanácsról és a 13-i eseményekről: KLÖM XIII. 183—184. o. A nemzetőri legénység engedelmességét természetesen nem önmagában kell nézni. A tisztek magatartásáról így ír az egyik szemtanú naplója: „Okt. 12-én Parndorfba mentünk. Jelliascs eddig Windischgrätzrel egyesült. Itt sok vajdás után elhatározatot, hogy Bécs alá megyünk. Több tiszt leköszön, több ellenszégül. Zászlóaljamban szinte intriguálnak a határon túl menetel ellen.” *Pompéry János*: Naplójegyzetek 1848—49. OszK Kéziratbár, Oct. Hung. 965.

31 Cserző Bence okt. 15-én a „Brucki tábor”-ból: MT 1848. okt. 21. 254. o. A 4. század jelenlétéről Parndorfban okt. 12-ről Vasvárinak a Pozsonyba utazó Dénes Lajosnak adott igazolása, a 3. századról egy 13-án kelt, tizenkilenc személyre szóló „úti levél” tanúskodik; Vasvári Pál iratai, Katonaszág c. téka. (Az 1. század okt. 10. utáni brucki jelenléte megengedi azt a következtetést, hogy a négy századot szervezetileg nem egyesítették, s Cserző utalása zászlóaljuk heterogén volta erre értenendő.) Vasvári okt. 13-i jelentésének kivonata: OL H 103. Csányi iratok. Beadványok ikt. kve 1848:77. Fiáth István levele Kossuthhoz: *Waldapfel*: i. m. II. 197—198. o. (Kurzíválás a levélről.)

sugallja a rövid iktatókönyvi kivonat), hogy a mindenáron hazatérni akarókkal — a magukat népfelkelőknek tekintőkkel — ő visszatérne a fővárosba. Csányi azonban az általános fegyelmetlenség légkörében jobbnak láthatta a végleges megoldást. Legalábbis erre enged következtetni Vasvári a Honvédelmi Bizottmányhoz intézett jelentésében, amikor így ír: „Csányi biztos úr javaslá, miszerint inkább, minthogy egyenként kérezkedjenek, térjen vissza az egész csapat, így legalább a törvényes formák meg fognak tartantni.” Ilyen előzmények után kelt másnap, október 14-én Csányi utasítása: „A pesti önkéntesek válalkozások (sic) szolgálatbéli idejük kitelvé, hon bocsájtatnak. Megrendelgetvén, hogy Pozsonyból gőzösen szállíthatatnak Pestre. Minden századnál 24 darab fegyver meghagyatván, a többi fegyvereket Szász János őrnagy úr a táborban lévő fegyvertelenek felszerelésére számadása alá vévén. Kelt Parndorfon, Octob. 14-én. 1848. Csányi László kir. biztos”. A címzés nélküli rendelkezés Szász őrnagyhoz került, ami bizonyítja, hogy Vasvári a Budaörsön vele visszamaradt századokkal itt Parndorfban az ő parancsnoksága alá tartozott. Az őrnagy október 15-én a következő hátrattal küdte meg Vasvárinak Csányi rendelkezését: „Vasvári Pál százados úrnak azon meghagyással átküldetik, miszerint a bel oldali parancs teljesítésére szükségeseket azonnal tegye meg.” A fegyverek leadásának sürgetése jelzi, hogy ekkor már el volt döntve: a csapat még aznap átvonul Pozsonyba.³²

Október 15-én Csányi hivatalos, ám hangnemében baráti levelet intézett Vasvárihoz. A sajátkezűleg írott levél személyes kérelemmel kezdődik: mivel legénye még Keszthelyen megbetegedett, Csányi azt kéri, hogy a hazatérő pestiek közül keressen neki egy megbízható szolgát. A kérés igen fontos Csányinak, mert így ír: „legnagyobb barátságot éreztem velem Ön, ha egy szolgát választand számomra beregéből, Ön ismeri embereit, józan és hű szolgára lenne szükségem, fizetést becületest adok neki...” Majd megismétli: „Igen-igen nagy szívességet tesz velem, ha egy jó becületest legényhez segít Százados Úr.” Ezt követően a levél — miként láttuk azt Nádosy ezetében — szükségesnek tartja Vasvárit tájékoztatni: „Az éjel vett tudósítás szerint új felkelés indítatik meg Horvát országban, s ezért jó lesz, igen jó lesz a Pestieket együtt tartani; fegyvert kaphatnak Pesten eleget idővel. Szerencsés utat kíván Önnek barátja, Csányi.”³³ A levél személyes részének idézését azért tartjuk szükségesnek, hogy bizonyítsuk: Csányi és Vasvári között — a közel négy évtizedes korkülönbség ellenére — barátinak nevezhető viszony alakult ki. Olyan kapcsolat, amelyben a munkával terhelt kormánybiztos bizalommal fordulhatott immáron egy hónapja megoldatlan személyes nehézségével a fiatal politikushoz. Az elválást követően kelt levél hangneme azt is kétségtelenné teszi, hogy Vasvári a táborban semmiféle olyan „agitációt” nem folytatott, ami miatt Csányi eltanácsolta volna őt a táborból...³⁴

Vasvári csapatával október 15-én érkezett Pozsonyba, s cikkéből tudjuk, hogy még 16-án is ott tartózkodtak. Pestre október 18-án déltájban érkeztek,

32 Vasvári id. okt. 28-i beadványa az OHB-nek: KPZA 325. Csányi okt. 14-i rendelkezése a hátrattal: Vasvári iratai, Agitáció c. téka. (A tékák elrendezése nem teljesen következetes. Jelen sorrendjűkben lettek beszémozva és filmezve.) Vasvári okt. 20-i cikkében is említi a Csányival lezajlott megbeszélést: „Elmordám Csányi kir. biztos honpolgárnak, miszerint: ezen csapat a tábori vesztelést unta meg, mert erre nincs elkészülve. Fegyhangúlag elfogadák egyébként mind, miszerint ismét kések lesznek fegyvert ragadni, mihielyt a haza ügye kívánja s kemoly csatákra lesz kilátás.” Ugyancsak a cikkben említi Vasvári, hogy a csapat tagjai „Száz nevű őrnagynak jelenlétében” (kiemelés utólag) nyilatkoztak, hogy kések Ausztriába menni.

33 Csányi sk. levele: Vasvári iratai, Katonaság. Címzése: „Vasváry Pál úrnak, Pest városi nemzetőrési százados úrnak. Hivatalosan — A táborban.” Utóirata: „A legényt elvárom hozzám.”

34 A Vasvári elleni vádak emléké — Siky (Sükei) Károly állítólagos vádjait — *Degré Alajos: Visszatélekeztim.* Budapest, 1884. II. 98—99. o. őrizte meg. Meg kell jegyeznünk, hogy Csányi végül is kemény lényel teremtett rendet a táborban. Cserző Bence már október 15-i tudósításában említi, hogy előző este kivégeztek egy fiatalembert, aki az Ausztriába való átmenet ellen izgatott. (Az illető a Pest megyei önkéntesek Gyen által vezényelt zászlóaljában szolgált. Faragó Istvánnak hívták, nagykerüsi születésű, 20 éves nőten fiatalember volt.) Csányi október 18-án így jelentett az OHB-nek: „egy pár embert agyon kellett lövetni, de ez is szükség volt”. KIÖM XIII. 242. o.

ami azt jelenti, hogy valamikor 17-én éjjel indulhattak, mivel a Pozsony — Pest hajóút 10—12 órát vett igénybe, ha csak Győrben vagy Komáromban hosszabb ideig nem álltak. Vasvári a hajóállomásról embereivel egyenesen az Újépülethez ment és ott a honvédség felszerelésével foglalkozó Ruhabizottmány őrmesterének leadta csapatának állami felszerelési tárgyait: 24 szuronyos fegyvert, 125 „avitt” és 25 új köpenyt és 73 szűrt. Sajnos, annak nincs nyoma, hogy összesen hány ember tért ekkor haza, s a leadott felszerelési tárgyakkól sem lehet ezt megállapítani. A fegyverek száma nem mérvadó, mert nem századonként, hanem összesen 24 fegyvert hoztak haza. A köpenyek és szűrök száma sem ad egyértelmű felvilágosítást, hiszen Vasvári gondos kimutatásaiból tudjuk, hogy a 4. században a 145 főnyi legénységi és altiszti állományból 110-nek volt állami felsőruházata (91 szűr és 8 köpeny). A 223 darab leadott felsőruházati cikk alapján — a 4. század arányai szerint — mintegy 300 ember hazatérését feltételezhetnénk. Ez egyezne a Budaörsön Vasvárival együtt maradt 3. és 4. század létszámával. De magától Vasváritól tudjuk, hogy az „uti fedezetül” elhozott 24 csappantyús puskát a 2. századnál volt, s ugyancsak ebből a Nádossy ezredeshez intézett jelentésből tudjuk, hogy *mind a négy század kapitánya leadta a fegyvert Szász őrnagynak. Vagyis a csapat kb. 650 emberének a hazatérését kellene feltételeznünk, ha például nem tudnánk, hogy Győrből már engedték haza embereket, hogy Cserző Bence a brucki táborban maradt, s ha nem szúrna szemet, hogy egyedül Vasvári századában több szűr volt, mint amennyi „hazatért”. Így számolnunk kell azzal, hogy részben betegek maradtak vissza, részben pedig olyanok, akik vállalták az önkéntes szolgálatot, esetleg honvédek álltak. A Honvédelmi Bizottmányhoz intézett jelentésében Vasvári is említi: „Emberek elhatározott része, mely szorosb magány viszonyok által le nincs kötelezve, úgy is a honvédek közé áll.”³⁵*

A „Fővárosi csapat” tábori szereplését tehát nem kísérte különösebb siker. Ha a népfelkelés szervezésének forgatagában szinte feltűnés nélkül hagyta el a fővárost, most ugyanolyan csendesén tért oda vissza. Igaz, azon a szerdai napon, október 18-án délelőtt tizenegy órakor indult Kossuth a lajtai táborba, s azt követően — a tömeg eloszlása után — érkezhettek meg szinte észrevétlenül Vasváriék hajója. (A hajók valahol Pest fölött találkozhattak. Vasvári írja cikkében: „ide érkezünkkor láttuk Kossuthot a táborba fölhajózni.”) A *Marczius Tizenötödike* sem aznap, sem másnap nem említette a tényt, sem a többi lapok — egy kivételével. A *Kossuth Hírlapja*-ban Szathmáry Károly a „Fővárosi újdonságok” rovatban így adott számot az előző nap eseményeiről: „Tegnap délelőtt érkezett meg egy csapat önkényes a lajtha melléki táborból. Ugyancsak tegnap 11 órakor de. indult Kossuth, 1200 nemzetőr fedezete alatt a lajthai táborba...”³⁶ Nem tudni, hogy a tapintat, vagy az ellenérzés hallgattatta el a tudósítóval Vasvári nevét. Mert a csapat megérkezését kétségtelenül hírek előzték meg, s ha másért nem, Cserző Bence október 11-én megjelent vádaskodó cikke miatt fordult a figyelem Vasvári felé. A baloldal immáron egyetlen lapja hallgatott, de október 20-án helyt adott Vasvári magyarázkodó cikkének. Igaz, ez volt a legkevesebb, ha már megjelentette Cserző ellenséges nyilatkozatát.

Vasvári tudta, hogy a történeteket meg kell magyaráznia, a cikk elején utal

³⁵ Farkas őrmester okt. 18-án kelt nyugtatóványa: Vasvári iratok, Katonáság. Az OHB okt. 21-én kelt intézkedése, hogy a fegyvereket és a ruházati cikkeket Vasvári „egész háború idejére alakult” csapatától be kell szedni: OHB 1848:1422. Vasvári okt. 23-án kelt sk. válasza Nádossy ezredeshez: OHB 1848:3323. Ez a jelentés egyébként azt mondja: „Mi tehát a négy század fegyvereit, minden kapitány a maga részéről, átadtuk Szász őrnagy úrnak nyugtatóványa mellett.” (Ugyanitt fekszik Lahner alezredes nov. 14-i jelentése, amely szerint Vasvári csapata okt. 2-án a Gyulay ezred egyik zászlóaljának fegyvereiből kapott 224 darabot. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez nem jelenti azt, hogy a négy századnak csak összesen ennyi állami fegyvert adtak ki.) Cserző Bence okt. 20. és 22-i jelentése: MT 1848. okt. 26. 772—773. o.

³⁶ KH 1848. okt. 19. 427. o.

is arra, hogy különféle hírek terjednek a „Fővárosi csapat”-ról. Magyarázataiban — mint a már idézett részekből kiviláglik — arra helyezte a hangsúlyt, hogy mindenki bizonyosnak vélte, hogy egy-két nap alatt végeznek, s az emberek maguk is két-három napra készültek. (A Cserző Bence által említett, az eskütétel körüli epizódra nem tért ki, de említette Madarász felszólítását.) A főtábor és a futó ellenséget követve azonban egész Parndorfig, „a haza szélére” sodródtak. Ide érve Vasvári őszintén feltárja a problémát, amivel a „parndorfi mezőn” szembe kellett néznie: „Itt kezdődtek a cabineti határozatok és ellenhatározatok e nagy thema fölött: 'átlépjenek-e seregeink Ausztria hatáira?’ — A hosszas tanácskozások szobájában történtek: a sereg pedig a pusztán mezőn, sátorralan dombokon kénytelenültek vesztegelni.” Ő lelkesíté csapatát, s az fogadta is — Szász őrnagy előtt —, hogy ha szükséges, készek bevonulni Ausztriába. Azonban újabb hírek jöttek: a sereg téli szállásra vonul. A „Fővárosi csapat” csak pár napra vállalkozott — „s azt is ellenség előtt”.³⁷ A zalai felkelők „a veszteglést elúnva” haza távoztak. Közülük is sokan jelentkeztek, hogy haza akarnak térni, mivel csak pár napra látták el magukat fehérművel, s csatára nincs kilátás. Egyesek családosok voltak, mások „polgári foglalkozáshoz kötött” ifjak, kik „iparműhelyeiket hosszú időre el sem hagyhaták”. Ő — írja — „míg remény volt a közeli csatára” folyvást tartóztatá őket. Majd beszámolt Csányi királyi biztosnak, hogy a csapat „a tábori veszteglést” únta meg, de egyhangúlag elfogadták, miszerint „ismét készek fegyvert ragadni, mihelyt a haza ügye kívánja, s komoly csatákra lesz kilátás”. Így távoztak ők — mondja Vasvári — „mintegy téli szállásra”. Befejezésül még megállapítja: a sereget — tehát nemcsak az ő csapatukat — nem az ellenség, hanem „az unalom és a céltalan időzés” gyengítették meg.

A cikk őszintén összegezte a csapat visszatérésének okait, elhárítva a gyávaság vádját a táborból hazatértek felől. Talán sikerült Vasvárinak a maga jószándékáról is meggyőzni a közvéleményt. A hivatalos szervek azonban még hátra voltak. A Honvédelmi Bizottmány lehet, hogy csak Vasvári beszámoló cikke után figyel fel a „Fővárosi csapat” hazatérésére. Így keletkezhetett október 21-én a Bizottmánynak a Nemzetőrségi Haditanácshoz intézett rendelete, amely — arra hivatkozva, hogy tudomása szerint „ezen csapat az egész háború időre alakult” — sürgette, hogy az „ezen csapatnál lévő ruhákat és fegyvereket, mint az álladalom tulajdonát haladék nélkül beszedesse”. Vasvári ezt még nyugodtan megválaszolta már idézett október 23-i levelében, bár valószínűleg már ekkor felmerült benne a gondolat, hogy a Honvédelmi Bizottmány egy tagjától kapta a megbízatást csapatának szervezésére, így magának a Bizottmánynak is jelentést kellene tennie. A gondolat végül október 28-án öltött testet, ekkor nyújtotta be már említett jelentését.³⁸

Ez a jelentés várhatóan nyíltabb néhány kérdésben, s nagyobb gondot fordít a saját szerepének tisztázására. A csapat alakulását, Madarász közreműködését nagyjából hasonlóan adja elő, mint a cikkben. A Jellasics üldözéséről szóló részben már kiérződik némi él a hadvezetés ellen: Győrben azt hífték, hogy utóléri Jellasicsot, de „ott el lőn szalasztva”, így követték a határig. A csapat szellemében bekövetkezett változást több tényezőre vezeti vissza. Mivel ez részben eltér a cikktől, érdemes idézni: „Csapatunkban sok volt az intelligens szurony, s ezek okosodni kezdenek. Nagy hiba volt, hogy Rottenpiller (sic) polgármester úr a pesti népfölkelésnél kihirdette, miszerint az legfölsőbb

³⁷ Ez az érvelés teljesen egybehangzik Cserző Bence okt. 15-én kelt harmadik cikkével: „Mi csatázni jöttünk, s miután ennek lehetősége számunkra megszűnt, nem akarjuk itt hasztalan fogyasztani a status kenyerét...” MT 1848. okt. 21. 754. o.

³⁸ KPzA 325. Sk. levél. Vasvári ebben okt. 19-i megérkezést jelent, de ez nyilván tévedés. Farkas őrmester nyugtája és Kossuth elutazásának időpontja bizonyítja, hogy a helyes dátum okt. 18.

8 napig tart, mert a mi csapatunk nagy része is erre hivatkozott. Sok volt köztünk a családos ember, hivatalnok és lekötelezett iparúzó, mint a vasútiak, s ezeket sokáig tartóztatni nem lehet. — Ha táborunk nyílt határozottsággal Ausztriába menende: akkor a fővárosi csapat is vele tartandott. De a sokáig tartó tábori veszteglést elűnték. E mellett Móga főparancsnok nézete, hogy seregeink téli szállásokra vonuljanak, elterjedt a seregben, s a zalai fölkelő nép már vissza is bocsátaték. Ekkor kezdett nyugtalankodni a pesti csapat... Nagy hiba volt az is, hogy miután a főtáborba értünk, s az én parancsnokságom megszűnt, többen hazabocsájtattak, s ezek példájára utánok kívánczoltak a többiek is.” Ekkor említi, hogy Csányi javasolta: inkább térjen haza az egész csapat, mert így a törvényes formákat megtartják. Majd hivatkozik arra, amit Csányi javasolt levélben, hogy tartsák fenn csapatuk organizációját. A csapat fogadalmát pontosabban fogalmazza és új érvet is talál hazatérésük helyes volta mellett: „A csapat fel is fogadá, miszerint ha magát ruhával és lábvalóval ellátja, ismét kész leend a fegyver fogásra. — Azonban kevés fegyverünk lévén, miután most már nem népfölkelés (sic), hanem rendes háborút folytatunk Ausztriában, sokkal tanácsosabb fegyvereinket rendes honvédek kezébe adni, mint határozatlan időre lekötelezett önkénytes vagy fölkelők kezeibe.”

Mindez igen érdekes és fontos, de aligha tévedünk, ha feltételezzük: ez a jelentés elsősorban nem az elmondottakért, a hibák elemzéséért, a csapat hazatérésének hivatalos megmagyarázásáért íródott. Vasvári sokkal inkább azt tartotta fontosnak, hogy válaszoljon azokra a rágalmakra, amelyekkel a táborban tanúsított magatartását illették. Fülébe jutottak a rágalmak — ha ugyan nem a Honvédelmi Bizottmány valamelyik tagja szólította fel igazoló jelentésre —, s ezekkel foglalkozik beadványa utolsó bekezdésében: „Sajnosan esett hallanom, miszerint némelyek azt hirdeté, hogy én is izgattam az Ausztriából menetel ellen. Ezt azonban egész csapatom meg czáfolja. Esetlegesen jelen valék, midőn a székelyek nem akarólag nyilatkoztak, s egyike voltam azoknak, kik e hangulatot az ott lévő képviselőknek tudtára adám azon okból, hogy e szellemnek eleje vétessék, mert különben a seregben megszakadást idézhet elő.” — Izgattam a fehérvári és pákozdi táborban, hogy a sereg Jellasics előtt ne retiráljon, hanem támadjja meg — mert erre megbízásom volt — de a határszéli táborban mélyen hallgattam, sőt a kétkedőket igyekeztem csapatunkban az Ausztriába menetelre rábírní.”

A székelyeknél való „esetleges” (véletlen) jelenlétre és a képviselőknek tett jelentésre való utalás azt sejteti, hogy ez ügy kapcsán és a képviselők köréből kelhetett a vád. A védekezés azonban nagyon érdekes, mert Vasvári korábbi érdemeiről: a fehérvári és a pákozdi táborban folytatott „izgatásáról” beszél, de hozzát teszi, hogy a határszélen „mélyen hallgatott”, illetve csak saját csapatában igyekezett a kétkedőket meggyőzni.³⁹ A huszonegy éves fiatalember ösztintjével megírt védekezéséből érződik, hogy önszántából nem tartotta magától értetődőnek, hogy nyilvánosan és táborszerte „izgatni” a határon való átkelés ellen, — így a székely katonák körében sem. Valóban a határ átlépése ellen lett volna kifogása? Ismerve Vasvári elveit, nincs okunk ezt feltételezni. Miként azt sem, hogy saját csapatát meggyőzve, parancsnokuk, Szász őrnagy előtt az Ausztriába való bevonulás mellett nyilatkozott. Miért nem lépett akkor fel ő, az ünnepeit és ragyogó szónok, hogy meggyőzze Parndorfnál a kétkedőket? Talán egyik oka lehetett ennek — feltéve, ha kellő információval

³⁹ Mészáros Lázár, aki feljegyzéseinek nagy részét elveszítve írta meg emlékiratait, megőrizte e vádaskodás emléket. Összekeverve azonban a sukorói vádakkal, Petőfit is beleveszi az eseményekbe és így ír: Petőfi és Vasvári is „sátraikba húzván vissza magukat, onnét hibáztatták s hangolták le az átlérésre készeket”. Mészáros Lázár emlékiratai I. Pest, 1867. 254. Talán Vasvári „mélyen hallgattam” kitétele is kedvezett egy ilyen benyomás megmaradásának.

rendelkezett — az, hogy magát a Honvédelmi Bizottmányt is tétovázónak látta. A döntő indíték azonban az lehetett, hogy tudta: embereit, akik legfeljebb nyolc napra tartják érvényesnek tábori szolgálataikat, rövidesen haza kell vezetnie. Milyen visszhangot váltott volna ki az, hogy lángoló szónoklatokat tart az egyik napon — s a másikon pedig elvonul embereivel? S az is lehetséges, hogy a képviselőnk előtt a maga csapatának hazatérése *mellett* szót emelve, ezt az Ausztriába vonulás *ellen* tett nyilatkozatként fogták fel. Erre emlékezve különös gonddal kellett a maga mentségét megfogalmaznia.

A sikertelen vállalkozás és a rágalmak, mindez keserű lecke lehetett a lelkes fiatalembernek. A tábori szolgálat ugyanakkor nagy tanulság is volt, felkészülés tragikus végű 1849. évi katonai szereplésre. Cikkében így fogalmazza meg saját maga számára a tapasztalatot: „Hogy valaki erős katona lehessen, a fegyverforgáson kívül szükséges hozzá törődnie a tábori élet kényelmetlenségeihez is.” Vasvári a táborból betegnek került elő, szó sem lehetett arról, hogy a katonáskodást folytassa. Hivatali munkája mellett a honvédelem terén egyelőre úgy hasznosította magát, hogy hadtörténelmi tárgyú felolvasásokat tartott az egyetemen rendezett katonai tanfolyam hallgatói számára.⁴⁰ Feltételezhetjük, hogy ezt a feladatot olyan felelősséggel teljesítette, mint tette volna a történelmi tanszék professzoraként, ha májusban ez a lehetőség el nem enyészik.

Аладар Урбан

ВАШВАРИ И «СТОЛИЧНАЯ ДРУЖИНА» У РЕКИ ЛЕЙТА

Резюме

Одним из наиболее оспариваемых вопросов венгерской освободительной борьбы 1848 года был вопрос о том, как следовало бы поступить на австрийской границе в октябре 1848 года венгерской дружине, стоявшей у реки Лейта. Дополнительной проблемой этого круга вопросов является то, как действовал в эти дни один из наиболее известных — наряду с Петёфи — руководителей революционной венгерской молодежи Пал Вашвари, который был в качестве капитана добровольцев направлен из столицы на полевую службу. Интерес, проявляемый к этой узкой теме до наших дней, объясняется тем, что согласно сохранившимся воспоминаний сам Вашвари также возражал бы против дальнейшего преследования хорватского войска за пределами Венгрии, то-есть в Австрии. Однако этому до сих пор не уделяли должного внимания ни монографии, разрабатывающие общие вопросы, ни публикации, посвященные отдельным военно-историческим темам.

В первой части статьи автор анализирует вопрос о том, в каких условиях и с какими результатами была организована оборона венгерской столицы в конце сентября 1848 года, когда хорватское войско заняло уже и — без всякого серьезного сопротивления — город Секешфехервар, находившийся примерно в 60 км от столицы. Автор статьи указывает, что назначенное на 30 сентября или на 3 октября общенародное восстание в Будапеште не имело места. 30 сентября — по причине перемирия, запрошенного хорватами, а 3 октября — вследствие предпринятого генералом Еллашичем отхода к Дьёру, в направлении австрийской границы. В такой обстановке лишь добровольцы, в том числе и организованная Палом Вашвари «Столичная дружина» прибыли в лагерь, организованный в целях защиты подъездного пути, ведущего к Буде, а затем оттуда двинулись на преследование хорватского войска.

Во второй части статьи исследователь рассматривает роль капитана Вашвари в сентябре 1848 года, а затем на основании относительно скудных источников пытается показать, в каких условиях организовал он свою дружину в составе примерно четырех рот, состоящую большей частью из молодых ремесленников и интеллигентов. На основании сообщений того времени и заявлений самого Пала Вашвари автор доказывает, что хотя дружинники вызвались на полевую службу, — которая была сопряжена с большей нагрузкой, чем та, которую пришлось

⁴⁰ Vasvári Nádosyhoz írott okt. 23-i levelében utal „gyenge egészségére”. Szász Károly államtitkár értesít nov 16-án, hogy „Vasvári Pál úr hadtörténelmi felolvasásokra önként ajánlkozván, elismeréssel elfogadtatott”. *Közöny* 1848. nov. 17. 766. o. — Vasvári Pál segédtiszt és hadnagy Perczel Mór előterjesztésére történt kinevezése (l. *Közöny* 1848. nov. 27. 805. o.) egy magát a harcokban kitüntetett huszárőrmesterre vonatkozik; l. Perczel nov. 9-én Csáktornyán kelt levelét; *Közöny* 1848. nov. 15. 759. o. (A huszár Vasvári Pál hősükhöz intézett levele megtalálható Vasvári iratai között.)

бы нести в случае народного восстания, — добровольно, но они представляли несение её не более чем в течение восьми дней, как это было объявлено повстанцам. Их семейное положение и трудовые отношения не позволили бы им нести более длительную службу. И это обстоятельство явилось одним из источников затруднений, главным образом тогда, когда не состоялось решающее сражение в пределах границ страны, и венгерское войско — в том числе и «столичные добровольцы» остановились у реки Лейты, служившей венгеро—австрийской границей. Когда же наконец было принято первое решение о том, что венгерское войско перейдет границу Австрии, тогда возмущавшиеся из-за бездействия и плохого снабжения столичные добровольцы, которые были вынуждены переносить дождливую осень без палаток и не были снабжены зимней одеждой, стали справедливо требовать, чтобы их отпустили домой. Сам Вашвари соглашался с этим требованием, ибо он понимал социальные нужды своих подчиненных, поэтому с согласия правительственного комиссара Ласло Чаньи 16 октября 1848 года «столичная дружина» оставила лагерь и 18-го октября вернулась в столицу.

Заключительная часть публикации исследует вопрос о том, каким образом старался Вашвари спасти свою честь и честь своих людей от злостных нападок, обвинявших его и его дружинников в недисциплинированности и самовольном уходе из лагеря. Автор приходит к следующему выводу: капитан Вашвари не принимал да и не мог принять участия в преследовании врага за пределами родины, ибо, стоя во главе возмущающегося войска, которое должно было в кратчайший срок вернуться домой, он не мог присоединиться к правительственным комиссарам, агитировавшим перейти границу, так как не было смысла ему дискредитировать себя в глазах своих людей, да и всей страны.

Aladár Urbán

VASVÁRI UND DIE „HAUPTSTÄDTISCHE TRUPPE“ AN DER LEITHA

Resumee

Eine der oft umstrittenen Fragen des 1848-er Freiheitskrieges ist, wie sich das an der Leitha stationierenden ungarischen Heer im Oktober an der österreichischen Grenze hätte benehmen sollen. Ein ergänzendes Problem dieses Fragekreises ist, wie Pál Vasvári, einer der bekanntesten Anführer der revolutionären ungarischen Jugend neben Petöfi, als Kapitän Вашвари не принимал да и не мог принять участия в преследовании врага за пределами родины, ибо, стоя во главе возмущающегося войска, которое должно было в кратчайший срок вернуться домой, он не мог присоединиться к правительственным комиссарам, агитировавшим перейти границу, так как не было смысла ему дискредитировать себя в глазах своих людей, да и всей страны.

Im ersten Teil seiner Abhandlung untersucht der Verfasser, unter welchen Bedingungen und mit welchem Ergebnis die Verteidigung der ungarischen Hauptstadt Ende September 1848 organisiert wurde, als das kroatische Heer die Stadt Székesfehérvár (ungefähr 60 km entfernt von der Hauptstadt) ohne ernsthaften Widerstand bereits erobert hatte. Die Abhandlung weist darauf hin, daß es zu der geplanten allgemeinen Volkserhebung weder am 30-ten September noch am 3-ten Oktober in Budapest kam. Beim ersten Mal wegen des von den Kroaten gebetenen Waffenstillstandes, und beim zweiten Mal wegen des begonnenen Abzugs von Jellachich in die Richtung von Raab und der österreichischen Grenze. Unter solchen Umständen zogen nur Freiwillige, unter ihnen die von Pál Vasvári organisierte Hauptstädtische Truppe ins Lager, das zur Verteidigung der Landstraße nach Buda organisiert wurde, und begannen von dort aus die Verfolgung des kroatischen Heeres.

Der zweite Teil der Abhandlung überblickt Vasváris im Jahre 1848 gespielte Rolle und versucht aufgrund der relativ geringen Quellenmaterialien darzulegen, unter was für Umständen er seine aus ungefähr 400 Mann, hauptsächlich aus jungen Handwerkern und Intellektuellen bestehende Truppe organisiert hatte. Der Verfasser beweist aufgrund der zeitgenössischen Berichte und der Äußerungen von Vasvári, daß sich die Mitglieder der Truppe zu dem Dienst, der ihnen größere Lasten als den Mitgliedern des Landsturms auferlegte, zwar freiwillig meldeten doch sie dachten, er dauerte höchstens 8 Tage wie es den Landsturmsleuten versprochen war. Ihre Familie- und Arbeitsverhältnisse erlaubten ja keinen längeren Dienst. Das verursachte dann die Schwierigkeiten, besonders als es nicht zu einer entscheidenden Schlacht innerhalb der Grenzen des Landes kam und das ungarische Heer — in seine Reihen mit den Hauptstädtischen Freiwilligen — an

der die Grenze bildende Leitha stehen geblieben ist. Als endlich die erste Entscheidung getroffen war, daß das ungarische Heer die österreichische Grenze überschreiten soll, forderten die wegen der Untätigkeit und der schlechten Versorgung murrenden und den regnerischen Herbst ohne Zelten und Winterbekleidung zu erleiden gezwungenen Hauptstädtische Freiwillige mit Recht, daß man sie nach Hause läßt. Da auch Vasvári damit einverstanden war, weil er für die sozialen Sorgen seiner Leute Verständnis hatte, verließ er mit seiner Truppe am 16-ten Oktober das Lager mit der Zustimmung des Regierungskommissars, László Csányi, und kehrte am 18-ten in die Hauptstadt zurück.

Der abschließende Teil der Abhandlung untersucht, wie sich Vasvári bemühte, seine eigene und die Ehre seiner Leute gegen die bössartige Munkerei zu verteidigen, die sie der Indisziplin und der eigenmächtigen Verlassung des Lagers beschuldigte. Die Schlußfolgerung des Verfassers: Vasvári war nicht und konnte nicht gegen die Weiterverfolgung des Feindes über die Grenzen hinaus sein, aber konnte sich mit seiner unruhigen Truppe, mit der er in einigen Tagen nach Hause kehren sollte, den für den Grenzenübertritt agitierenden Regierungskommissaren nicht anschließen, wenn er die Achtung seiner Leute und des ganzen Landes nicht verlieren wollte.